

ÖĞRENCİ DOSTU® SERİSİ

SUNUŞ

Doğu Roma İmparatoru Jüstinyen tarafından M.S. 529-533 yıllarında İstanbul’da hazırlatılıp yürürlüğe konulan *Corpus Iuris Civilis*’ten önce Roma İmparatorluğunda hukuk eğitimi tam bir kaos içindeydi. *Corpus Iuris Civilis*’ten önce hukuk kuralları dağınık haldeydi. Hukuk kitapları ise uzun, karışık ve bulanıktı. Üstelik F. H. Lawson’ın ifadesine göre “hiçbir servetin satın alamayacağı ve hiçbir yeteneğin sindiremeyeceği” sayıda hukuk kitabı vardı. Jüstinyen, *Corpus Iuris Civilis*’in bir parçası olan *Digesta*’nın başlangıcında “kanunların insanın anlama kapasitesini aşan sonsuz bir karmaşa içinde (*ita esse confusum, ut in infinitum extendatur et nullius humanae naturae capacitate concludatur*)” olduğunu söylüyordu (*Corpus Iuris Civilis* [Ed. Paul Kreuger], Berlin, 1954 <<http://web.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak>>).

Dolayısıyla hukuk eğitimi olağanüstü zordu. Rivayete göre hukuk öğrencileri, hukuk hocalarını İmparator Jüstinyen’e şikayet ederler. Bunun üzerine imparator Jüstinyen bir yandan dağınık hukuk kurallarının derlenmesini emreder ki ortaya *Corpus Iuris Civilis*’in bir parçası olan *Codex* çıkar (7 Nisan 529). Jüstinyen diğer yandan, hukuk öğrencileri için, açık ve basit bir ders kitabı hazırlanmasını emreder ki ortaya *Institutiones (Dersler)* çıkar (21 Kasım 533). Bu husus Jüstinyen’in ağzından daha *Institutiones* başlangıcında (*Proemium*) “hukuka aşık gençler (*cupidae legum iuventuti*)”e hitaben şu şekilde açıklanır:

“Şimdiye kadar karmakarışık olan kanunlarımızı uyumlu hale (*constitutiones antea confusas in luculentam ereximus consonantiam*) getirdikten sonra, artık kulaklarınız ve beyniniz gereksiz ve yanlış şeyler (*tam aures quam animae vestrae nihil inutile nihilque perperam positum*) işitmesin, ama sadece uygulanabilecek olan şeyler öğrenesiniz diye (*sed quod in ipsis rerum optinet argumentis*), Tribonian, Theofilus ve Dorotheus’u, hukuk biliminin temel unsurlarını (*legitimae scientiae prima elementa*) içeren bu kitabı hazırlamakla görevlendirdik. Bu kanunları şevk ve arzuyla öğreniniz ve kendinizi öyle yetiştiriniz ki, öğreniminizin sonunda, devletimizin size emanet edilecek kısımlarını yönetmeye ehil olun” (*Ibid*).

Aynı bakış açısı *Institutiones*’in birinci kitabının ilk başlığının ikinci paragrafında da şu şekilde açıklanır:

“Hukukunun öğretilmesinde en uygun yol, konuları önce açık ve basit bir şekilde (*si primo levi ac simplici*) açıklamak, sonra da her bir konuyu ayrıntılarıyla ve tam olarak (*post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione singula*) incelemektir. Yok eğer henüz acemi ve bilgisiz olan öğrencinin beynini daha başlangıçta pek çok şeyle doldurmaya (*ab initio rudem adhuc et infirmum animum studiosi multitudine ac varietate rerum oneraverimus*) kalkarsak, şu iki şeyden biri olur (*duorum alterum aut*): Ya öğrenci hukuk eğitiminden kaçır (*desertorem studiorum*); ya da normalde kolay bir yoldan (*ad quod leniore via*) daha çabuk ulaşabileceği bir noktaya ancak çok büyük bir emekle (*cum magno labore eius*) ve çoğunlukla da kendine güvenini yitirdikten (*saepe etiam cum diffidentia*) sonra ulaşır” (*Ibid*).

Codex ve *Institutiones* yürürlüğe girdikten sonra İmparator Jüstinyen, sadece *Codex*’in uygulanmasını ve hukuk fakültelerinde ders kitabı olarak sadece *Institutiones*’in okutulmasını emreder. Yeni uygulamayı desteklemek için Jüstinyen bütün eski kanun kitaplarının imha edilmesini emreder. Jüstinyen bununla da yetinmez, *Codex* ve *Institutiones*’in yorumlanmasını yasaklar. Zira ona göre bunlar “kayadan akan su kadar berrak”tır (http://fr.wikipedia.org/wiki/Corpus_juris_civilis).

Günümüz Türkiye'sinde de hukuk eğitimi, Jüstinyen'den önce İstanbul'daki hukuk eğitimini andırmaktadır. Ülkemizde hukuk eğitimi tam bir kaos içindedir. Sayısız ders kitabı vardır. Bunlar hacim bakımından kalın, içerik bakımından ise bulanıktırlar. Bu kitaplarda neyin söylendiği anlaşılmaz. Pek çok yoruma, görüşe ve karşı görüşe yer verilir. Hukuk kuralının kendisinden habersiz öğrenciler, bu kural hakkında farklı yorumları, görüş ve karşı görüşleri öğrenmek zorunda kalır. Öğrenciler bir hukuk kuralı hakkında pek çok yazarın görüşünü öğrenirler; ama ne ilahî hikmetse kuralın kendisini bir türlü öğrenemezler.

Günümüz Türkiye'sinde de artık *Institutiones* ayarında kısa, açık ve basit ders kitapları yazmak ve bulanık ders kitaplarını tasfiye etmenin zamanı gelmiştir. Nasıl Jüstinyen'in *Institutiones*'i 533 yılında Doğu Roma'daki, yani İstanbul'daki hukuk öğrencilerini işkenceden kurtarmış ise, günümüz Türkiye'sinde de hukuk öğrencilerini işkenceden kurtaracak ders kitapları yazmanın vaktidir. İşte “*öğrenci dostu*” serisi, böyle bir anlayışla yola çıkıyor.

“*Öğrenci dostu*” kitap, *Institutiones*'in açtığı yoldan giden, “açık ve basit (*levi ac simplici*)” bir şekilde yazılmış olan ve öğrencilere hukuku “kolay yoldan (*ad leniore via*)” ve “çok büyük bir emek harcamaksızın (*sine magno labore*)” öğretmeyi amaçlayan kitap demektir.

“*Öğrenci dostu*” kitap, hacim bakımından ince, içerik bakımından ise “kaynak suyu gibi berrak” olan bir kitaptır. “*Öğrenci dostu*” kitapla ders çalışmak işkence değil, bir zevk haline gelecek. *Öğrenci dostu* kitapla öğrencinin kendine güveni geri gelecek.

*Cupidae legum iuventuti salutem!**

Kemal Gözler

* Hukuka aşık gençlere selamlar!

Ekin Basım Yayın Dağıtım, ISBN: 978-605-4301-53-9

(c) 2010. Her hakkı mahfuzdur.

Öğrenci Dostu Serisi, No: 3

Birinci Baskı: Ekim 2003

Yedinci Baskı: Eylül 2010

Dizgi ve Sayfa Düzeni: Kemal Gözler

Kapak: Kemal Gözler (*Fikir*), Murat Özbey (*Uygulama*)

Eleştirileriniz İçin: kgozler@hotmail.com

Kitabın Tanıtımı: www.anayasa.gen.tr/htk.htm

Baskı: Star Ajans Ltd. Şti. Soğukkuyu Mah. Havaalanı Cad.

Güneş Sok. no 2, Osmangazi – Bursa. Tel: 0224-249 23 20. Sertifika No: 15366

Yayınevi: Ekin Basım Yayın Dağıtım, Burç Pasajı no: 27; Altıparmak-BURSA,

Tel: 0224-220 16 72; 223 04 37; Fax: 0224-223 41 12. Sertifika No: 0607-16-008681

Web: www.ekinyayinevi.com E-mail: info@ekinyayinevi.com

Kütüphane Tasnif Numaraları

Library of Congress: K230.G69 H8 2010

Dewey: 340.1 GÖZ 2010

KORSAN YAYINCILARA VE FOTOKOPİCİLERE UYARI: 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 3.3.2004 tarih ve 5101 sayılı Kanunla değişik 72'nci maddesi, bir kitabı herhangi bir şekilde (fotokopi dahil) çoğaltanları, dağıtanları, satanları, ticarî amaçla elinde bulunduranları, **2 (iki) yıldan 4 (dört) yıla kadar hapis cezasıyla** veya **50.000 TL'den 150.000 TL'ye** kadar ağır para cezasıyla veya zararın ağırlığı dikkate alınarak **bunların her ikisiyle birden** cezalandırmaktadır.

İKTİBAS KONUSUNDA UYARILAR: 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35'inci maddesine göre, bir kitaptan iktibas (alıntı) yapılabilmesi için şu şartlara uyulması gerekir: (1) İktibas, bir eserin "*bazı cümle ve fıkralarının*" bir başka esere alınmasıyla sınırlı olmalıdır. (2) İktibas, maksadın haklı göstereceği bir nispet dahilinde ve münderecatını aydınlatmak maksadıyla yapılmalıdır. (3) İktibas, belli olacak şekilde yapılmalıdır. (4) İktibas ister aynen, ister mealen olsun, eserin ve eser sahibinin adı belirtilerek iktibasın kaynağı gösterilmelidir. (5) İktibas edilen kısmın alındığı yer (sayfa numarası) belirtilmelidir (m.35).

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (m.71/4), yukarıdaki şartlara aykırı olarak "kaynak göstermeyen veya yanlış yahut kifayetsiz veya aldatıcı kaynak" göstererek iktibas yapan kişileri, **2 (iki) yıldan 4 (dört) yıla kadar hapis cezasıyla** veya **50.000 TL'den 150.000 TL'ye** kadar ağır para cezasıyla veya zararın ağırlığı dikkate alınarak bunların **her ikisiyle birden** cezalandırmaktadır.

Ö Ğ R E N C İ D O S T U® S E R İ S İ

İngilizce Karşılıklarıyla
HUKUKUN TEMEL
KAVRAMLARI

*12 Eylül 2010 Tarihli Halkoylamasıyla Kabul Edilen 5982 Sayılı
Anayasa Değişikliği Kanununa Göre Güncelleştirilmiş
Yedinci Baskı*

Prof. Dr. Kemal GÖZLER
Uludağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi
Öğretim Üyesi

E K İ N

Basım Yayın Dağıtım

Bursa - Eylül 2010

AÇIKLAMA

"Hukuka giriş" alanında yazılmış dört kitabımız vardır: **Birincisi** (*Hukukun Genel Teorisine Giriş*, Ankara, US-A Yayıncılık, 1998) yüksek lisans-doktora öğrencilerine ve bu alanın uzmanlarına yönelik olarak hazırlanmış bir teorik inceleme kitabıdır. **İkincisi** (*Hukuka Giriş*, Bursa, Ekin Kitabevi, Yedinci Baskı, 2010), hukuk fakültesi lisans öğrencilerine yönelik olarak hazırlanmış bir ders kitabıdır. **Üçüncüsü** (*Hukukun Temel Kavramları*, Bursa Ekin Kitabevi, Yedinci Baskı, 2010) iktisadi ve idarî bilimler fakültesi öğrencilerine yöneliktir. **Dördüncüsü** (*Genel Hukuk Bilgisi*, Bursa Ekin Kitabevi, Onuncu Baskı, 2010) ise, meslek yüksekokulu öğrencilerine yönelik olarak hazırlanmış bir kısa ders kitabıdır.

OKUYUCULARA UYARI

Elinizde tuttuğunuz kitap, kağıt ve mürekkepten ibaret değildir. Yazarın alın terinin ürünüdür. Keza bu kitabın ortaya çıkmasında yazarın yanında, grafiker, matbaacı, yayıncı gibi daha pek çok kişinin emeği vardır. Bir kitabın korsan baskısı veya fotokopi yoluyla çoğaltılması, başta yazar olmak üzere, bu kitabın ortaya çıkması için çalışan pek çok kişinin emeğinin çalınması anlamına gelir. Korsan veya fotokopi kitap satın alarak emek hürsüzlüğüne ortak oluyunuz! Lütfen bu kitabın korsan veya fotokopi nüshalarını satanları yayınevine (0224 223 04 37) veya yazara (kgozler@hotmail.com) bildirin. Bandrolsüz nüshalar veya bandrol numarası arka kapakta belirtilen bandrol seri numaralarını tutmayan kitaplar korsandır.

Bir kitabın fiyatı ile o kitabın korsan baskısının veya fotokopisinin fiyatını karşılaştırmamak gerekir. Bir kitabın fiyatı, kağıt ve baskı giderinin yanında, telif ücreti, dizgi ve grafiker ücreti, yayıncı ve dağıtımçı payı ve vergilerden oluşmaktadır. Korsan yayıncının veya fotokopicinin ise kağıt ve mürekkepten başka bir gideri yoktur.

Bir kitabın kağıt değeri ile o kitabın emek değeri arasında nasıl bir fark oluşunu anlamamız için size şunu yapmanızı tavsiye ederiz: Bu kitabın sonunda yer alan "Türkçe-İngilizce Hukuk Terimleri Sözlüğü"nü yapmaya çalışınız. Bunun için kitabın metninde geçen tırnak içindeki 800 küsur Türkçe hukuk terimini ve onların yanındaki parantez içindeki İngilizce karşılıklarını tek tek yazmanız, daha sonra bunları alfabetik olarak sıralamanız gerekmektedir. Böylece 15 sayfadan oluşan Sözlüğü siz yapmış olacaksınız. Bu iş için en az 5 gün çalışmanız gerekir. Ancak sizin harcadığınız bu 5 günlük emeği, bir başkası, bu kitabın sözlük bölümünü 5 saniyede fotokopi ederek gasp edebilmektedir.

Bir kitaptan yazar telif ücreti alamıyor, yayıncı kitaba yatırdığı parayı çıkaramıyorsa, o kitabın yeni baskı yapma ihtimali yoktur. Keza yazdığı kitaptan telif ücreti alamayan bir yazardan kitabın güncelleştirilmiş yeni baskısını hazırlamasını beklemek gerçekçi değildir. Eğer üniversite ders kitabı yazarları, bir gün, kitap yazmaktan vazgeçerlerse, bundan en büyük zararı üniversite öğrencileri görür. Korsan veya fotokopi kitap alan öğrencilerin şunu çok iyi bilmesi gerekir: Bütün öğrencilerin korsan veya fotokopi kitap aldığı gün Türkiye'de yeni bir ders kitabı yayınlanmayacaktır ve o zaman bu öğrenciler fotokopi ettirecek kitap da bulamayacaklardır. Korsan baskı ve fotokopi, kitabı öldürmek üzere. Haberiniz olsun!

ÖNSÖZ

Hukukun Temel Kavramları isimli bu kitap, beşinci baskısından itibaren bir takım değişikliklere uğradı.

Kitapta göze çarpan ilk değişiklik boyutundadır. Önceki baskılarda 16,5 cm x 23,5 cm boyutlarında olan bu kitap, beşinci baskısından itibaren 13,5 cm x 19,5 cm boyutlarına indirilmiştir.

İkinci değişiklik ise sayfa sayısındadır. Önceki baskılarda 192 sayfa olan bu kitap, beşinci baskıdan itibaren 350 sayfaya ulaşmıştır. Sayfa sayısı artışının temel sebebi, kitabın boyutlarının küçülmesidir. Sayfanın eni-boyu küçülünce haliyle sayfa sayısı artmıştır. Sayfa sayısı artışındaki ikinci neden, metin içinde pek çok hukukî kavramın İngilizce karşılıklarının verilmesi ve kitabın sonuna 30 sayfalık bir Türkçe-İngilizce ve İngilizce-Türkçe hukuk terimleri sözlüğü eklenmesidir.

Üçüncü değişiklik ise beşinci baskıdan itibaren bu kitabın ana metninde standart olarak 11 punto times karakterlerinin kullanılmasıdır. Önceki baskılarda, kitap çok kalın olmasın diye, pek çok bölümde, ana metinde yer yer 9 puntoya kadar inen küçük puntolar kullanılmıştır. Punto küçüklüğü yüzünden önceki baskılarda bazı bölümlerin okunması oldukça zorlaşmıştı.

Biçim bakımından son değişiklik ise beşinci baskıdan itibaren kitabın bazı yerlere konuyla ilgili resimler konulmasıdır.

Burada özellikle belirtmek isteriz ki, önceki baskılarla beşinci ve sonraki baskılar arasında ana metinde bazı güncelleştirmeler ve düzeltmeler dışında artma yoktur. Şunu çok açıkça söyleyebiliriz ki, önceki baskılar ile beşinci ve sonraki baskılar arasında öğrencilerin çalışacağı metnin uzunluğu bakımından kesinlikle bir artış yoktur. Bu baskıda yenilik olan İngilizce terimler bir yana bırakılırsa, önceki baskılardaki toplam kelime sayısı ile bu baskıdaki toplam kelime sayısı aşağı yukarı aynıdır.

Bu kitabın beşinci baskısından itibaren içerik bakımından yeniliği, kullanılan Türkçe hukuk terimlerinin yanına parantez içinde italik harflerle İngilizce karşılıklarının verilmesidir. Bunun yapmamamızın başlıca sebebi şudur: Bir kere, artık günümüzde hukuk alanında da uluslararası ilişkilerde geçerli dil İngilizce haline gelmiştir. Bir öğrencinin İngilizce bilmesi onun mezun olduktan sonra iyi bir iş bulması bakımından ona büyük bir avantaj sağlamaktadır. Zaten bu nedenle pek çok üniversitede eğitim İngilizce olarak yapılmaya çalışılmaktadır. Türkçe eğitim veren üniversitelerin bazılarında da İngilizce hazırlık sınıfları, eğitim dönemlerinde de mesleki İngilizce dersleri bulunmaktadır. Bu tür üniversitelerde Hukukun Temel Kavramları veya Hukuka Giriş derslerinin verilmesinde çok büyük güçlük çekilmektedir. Çünkü bu alanda Türkiye'deki hukukun temel kavramları veya hukuka giriş kitapları anlayışıyla yazılmış uygun İngilizce hukuka giriş ders kitapları yoktur. Biz de hiç olmazsa, Türkçe hukukun temel kavramları kitabımızda geçen Türkçe hukuk terimlerinin yanına İngilizce karşılıklarını verelim; böylece bu sorun bir ölçüde çözülsün diye düşündük.

Ayrıca şunu da belirtelim. Bir yabancı dil öğrenmek bir yılda olacak bir şey değildir. Gerçek ve kalıcı bir yabancı dil bilgisi uzun yıllara yayılmış, günlük olağan bir öğrenme sürecini gerektirir. Öğrencilerin normal hukuk eğitimi sürecinde, Türkçe olarak bir hukuk kavram veya kurumunu öğrenirken, bu arada aynı kavram ve kurumun İngilizce karşılığını da görmeleri, bu kavramın İngilizcesini öğrenmelerine ve hafızalarına yerleştirmelerine önemli bir katkı sağlar. Kanımızca tek bir hukuk İngilizcesi dersi yerine, Türkçe anlatılan hukuk derslerinin içine yeri geldikçe çeşitli İngilizce hukuk terimlerinin serpiştirilmesinde pedagojik açıdan sayısız yarar vardır.

Kitabın sonuna bu kitapta verilen İngilizce terimleri sıralayarak bir Türkçe-İngilizce ve bir de İngilizce-Türkçe Hukuk Terimleri Sözlüğü ekledik. Her birinde 800'den fazla terim bulunmaktadır.

Türk hukuk terimlerinin İngilizceye çevrilmesi konusunda karşılaşılan güçlüklerle ilgili olarak 319'uncu sayfada yer alan açıklamaya bakınız.

Kemal Gözler

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

HUKUKUN BİLGİ KAYNAKLARI

I. Mevzuat	1
II. Yargı Kararları	3
1. Anayasa Mahkemesi Kararları	3
2. Yargıtay Kararları	4
3. Danıştay Kararları	4
4. Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Kararları	4
5. Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Kararları	4
6. Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları	5
III. Bilimsel Eserler	5
A. Hukuk Dergileri	5
B. Başlıca Genel Eserler	6
Kaynak Arama	14

Bölüm 2

TOPLUMSALDÜZEN KURALLARI

I. Hukuk Kuralları	16
II. Din Kuralları	18
III. Ahlâk Kuralları	21
IV. Örf ve Adet Kuralları	23
- Toplumsal Düzen Kuralları Arasında Karşılaştırma	26
- Toplumsal Düzen Kurallarının Ortak Fonksiyonu	28

Bölüm 3

HUKUKUN KAYNAKLARI

I. Hukukun Asıl Kaynakları	31
A. Yazılı Kaynaklar	31
1. Anayasa	32
2. Kanun	34
3. Kanun Hükmünde Kararname	36
a) Olağan Dönem Kanun Hükmünde Kararnameleri	37
a) Olağanüstü Hâl Kanun Hükmünde Kararnameleri	38

4. Uluslararası Andlaşma	38
5. Tüzük	41
6. Yönetmelik	42
B. Yazısız Kaynak: Örf ve Adet Hukuku	44
II. Yardımcı Kaynaklar	45
A. Doktrin (Bilimsel Görüşler)	45
B. İçtihatlar (Yargı Kararları)	46

Bölüm 4

HUKUKUN DALLARI

(Kamu Hukuku - Özel Hukuk Ayrımı)

I. Kamu Hukuku-Özel Hukuk Ayrımı	47
1. Özel Hukuku	47
2. Kamu Hukuku	48
II. Kamu Hukukunun Dalları	50
A. Uluslararası Hukuk (Devletler Hukuku).....	50
B. Anayasa Hukuku	51
C. İdare Hukuku	52
D. Vergi Hukuku	53
E. Ceza Hukuku.....	54
F. Ceza Usûl Hukuku.....	55
II. Özel Hukukun Dalları.....	56
A. Medenî Hukuk	56
1. Kişiler Hukuku	57
2. Aile Hukuku.....	58
3. Miras Hukuku	58
4. Eşya Hukuku.....	59
B. Borçlar Hukuku	59
C. Ticaret Hukuku	61
1. Ticarî İşletme Hukuku	61
2. Şirketler Hukuku	62
3. Kıymetli Evrak Hukuku	62
4. Sigorta Hukuku	62
5. Deniz Ticareti Hukuku.....	63
D. Devletler Özel Hukuku	63
1. Vatandaşlık Hukuku	64
2. Yabancılar Hukuku.....	64
3. Kanunlar İhtilafı.....	65
4. Milletlerarası Usûl Hukuku	65

E. İş Hukuku	66
E. Medenî Usûl Hukuku	69
F. İcra ve İflas Hukuku	70

Bölüm 5

YARGI ÖRGÜTÜ

Yargı ve Mahkeme Kavramı	72
I. Anayasa Yargısı	73
1. Kuruluşu	74
2. Görev ve Yetkileri	75
3. Anayasaya Uygunluk Denetimi Şekilleri	75
a) Soyut Norm Denetimi (İptal Davası)	76
b) Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu)	76
4. Anayasa Mahkemesi Kararları	77
II. Adlî Yargı	77
A. Mevcut Sistem	78
1. İlk Derece Mahkemeleri	79
a) Hukuk Mahkemeleri	79
aa) Sulh Hukuk Mahkemeleri	80
bb) Asliye Hukuk Mahkemeleri	80
a) Ceza Mahkemeleri	81
aa) Sulh Ceza Mahkemeleri	82
bb) Asliye Ceza Mahkemeleri	82
cc) Ağır Ceza Mahkemeleri	83
2. Üst Derece Mahkemesi: Yargıtay	84
a) Daireler	85
b) Hukuk ve Ceza Genel Kurulları	85
c) Büyük Genel Kurul	85
- Adlî Yargının İşleyişi	87
Hukuk Yargısının İşleyişi	87
Ceza Yargısının İşleyişi	88
B. Gelecekteki Sistem: Bölge Adliye Mahkemeleri Kurulduktan Sonraki Sistem	90
1. İlk Derece Mahkemeleri	91
2. İstinaf Derecesi: Bölge Adliye Mahkemeleri	91
3. Temyiz Derecesi: Yargıtay	94
III. İdarî Yargı	97
A. İlk Derece Mahkemeleri	97
1. İdare Mahkemeleri	97

2. Vergi Mahkemeleri	98
B. Üst Derece Mahkemeleri	99
1. Bölge İdare Mahkemeleri	99
2. Danıştay	99
IV. Askerî Ceza Yargısı	100
A. İlk Derece Mahkemeleri	101
1. Disiplin Mahkemeleri	101
2. Askerî Mahkemeler	101
B. Üst Derece Mahkemesi: Askerî Yargıtay	101
V. Askerî İdarî Yargı: Askerî Yüksek İdare Mahkemesi	102
VI. Uyuşmazlık Yargısı: Uyuşmazlık Mahkemesi	102
- Hakimlerin Bağımsızlığı ve Hakimlik Teminatı	104
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi	105

Bölüm 6 DAVA TÜRLERİ

Dava Kavramı	107
Dava Türleri	108
I. Hukuk Davaları	108
A. Eda Davaları	109
B. Tespit Davaları	109
C. İnşâî Davalar (Yenilik Doğuran Davalar)	110
Hukuk Davalarıyla İlgili Diğer Hususlar	110
Davada Taraflar	110
İspat Yükü	110
Delil	111
Taraflarca Hazırlama İlkesi	111
Tarafların Talepleriyle Bağlılık İlkesi	112
Hüküm	112
Cebrî İcra	112
II. Ceza Davaları	113
Ceza Davalarıyla İlgili Diğer Hususlar	114
Davada Taraflar	114
Re'sen Araştırma İlkesi	114
Deliller	114
Karar	115
İnfaz	115
III. İdarî Davalar	116
A. İptal Davası	116
B. Tam Yargı Davaları	117

1. Tazminat Davaları.....	117
2. İdari Sözleşmelerden Doğan Davalar.....	118
3. Vergi Davaları	118

Bölüm 7

HUKUK KURALLARININ UYGULANMASI

I. Kanunda Kural Bulunmayan Hâllerde Örf ve Âdet Hukukunun Uygulanması ve Hakimin Hukuk Yaratması Sorunu	121
A. Özel Hukuk Alanında Örf ve Âdetin Uygulanması veya Hakimin Hukuk Yaratması	122
B. Kamu Hukuku Alanında Hâkim Örf ve Âdete Göre Karar Veremez ve Keza Hukuk Yaratamaz.....	123
II. Kanunlardaki Boşlukların Hakimin Takdir Yetkisiyle Doldurulması Sorunu.....	124
III. Hukuk Kurallarının Uygulanmasında Yorum Sorunu.....	126
IV. Hukuk Kurallarının Uygulanmasında Çatışma Sorunu.....	127
1. <i>Lex Superior</i> (Üst Kanun) İlkesi.....	128
2. <i>Lex Posterior</i> (Sonraki Kanun) İlkesi	128
3. <i>Lex Specialis</i> (Özel Kanun) İlkesi	129
V. Hukuk Kurallarının Yer Bakımından Uygulanması Sorunu.....	130
A. Mülkîlik İlkesi.....	130
B. Şahsîlik İlkesi	130
VI. Hukuk Kurallarının Zaman Bakımından Uygulanması Sorunu..	131
A. Kanunların Yürürlüğe Girmesi	132
1. Kanunda Açık Hüküm Varsa.....	132
2. Kanunda Açık Hüküm Yoksa.....	132
B. Kanunların Yürürlükten Kalkması	132
1. Kendiliğinden Yürürlükten Kalkma.....	133
2. Başka Bir Kanunla Yürürlükten Kaldırma: İlga	133
a) Sarih İlga.....	134
b) Zımnî İlfa.....	134
3. Anayasa Mahkemesinin Kararıyla Yürürlükten Kaldırma: İptal.	134
VII. Kanunların Geçmişe Uygulanması Sorunu.....	135
A. Kural: Kanunların Geçmişe Uygulanmaması İlkesi	135
B. Kanunların Geçmişe Uygulanmaması İlkesinin İstisnaları	137
1. Özel Hukuk Alanında: Kamu Düzeninden Kaynaklanan İstisnalar Olabilir.....	137

2. Ceza Hukuku Alanında: Failin Lehine Olan Kanun Geçmişe Uygulanır	138
3. Muhakeme Hukuku Alanında: Derhal Yürürlük İlkesi Geçerlidir	138

Bölüm 8

HUKUKÎ OLAYLAR, FİİLLER VE İŞLEMLER

I. Hukukî Olaylar	139
II. Hukukî Fiiller	141
A. Hukuka Aykırı Fiiller	141
B. Hukuka Uygun Fiiller	141
III. Özel Hukukta Hukukî İşlemler	143
A. Hukukî İşlemin Unsurları	143
1. İrade Açıklaması	143
2. Hukukî Sonuç	144
B. Hukukî İşlemlerin Çeşitleri	144
1. Tek Taraflı Hukukî İşlemler–Çok Taraflı Hukukî İşlemler	145
2. Sağlararası Hukukî İşlemler–Ölüme Bağlı Hukukî İşlemler....	146
3. İvazlı Hukukî İşlemler–İvazsız Hukukî İşlemler	146
4. Taahhüt İşlemleri–Tasarruf İşlemleri	147
5. Sebebe Bağlı Olan–Sebebe Bağlı Olmayan İşlemler.....	147
IV. Kamu Hukuku İşlemleri	148
A. Yasama İşlemleri	149
B. Yargı İşlemi	149
C. Yürütme İşlemleri veya İdarî işlemler.....	150
1. Tek-Yanlı İdarî İşlemler	151
a) Bireysel İdarî İşlemler	151
b) Düzenleyici İdarî İşlemler	151
2. İki-Yanlı İdarî İşlemler: İdarî Sözleşmeler	151

Bölüm 9

HAK KAVRAMI

I. Genel Olarak	153
II. Hakların Çeşitleri	154
A. Kamu Hakları	155
1. Negatif Statü Hakları	155
2. Pozitif Statü Hakları.....	156

3. Aktif Statü Hakları.....	156
B. Özel Haklar.....	157
1. Mutlak Haklar.....	157
a) Mallar Üzerindeki Mutlak Haklar.....	158
aa) Maddî Mallar Üzerindeki Haklar.....	158
i) Mülkiyet Hakkı.....	158
ii) Sınırlı Aynî Haklar.....	158
bb) Gayri Maddî Mallar Üzerindeki Haklar.....	159
b) Kişiler Üzerindeki Mutlak Haklar.....	160
2. Nispî Haklar.....	160
III. Hakların Korunması.....	161
A. Talep Yolu.....	162
B. Davaya Yolu.....	162
1. Özel Hukukta: Eda Davası, Tespit Davası ve İnşâî Davası.....	163
2. Ceza Hukukunda: Kamu Davası ve Şahsî Davası.....	163
3. İdare Hukukunda: İptal Davası ve Tam Yargı Davası.....	163
C. Kişinin Kendi Hakkını Bizzat Koruması Yolu.....	146
1. Meşru Müdafaa.....	164
2. İztırar Hali.....	165
3. Kendi Hakkını Korumak İçin Kuvvet Kullanma Yolu.....	166

Bölüm 10

MÜEYYİDE KAVRAMI

I. Genel Olarak.....	167
II. Müeyyide Çeşitleri.....	169
A. Özel Hukuk Müeyyideleri.....	169
1. Cebrî İcra.....	170
2. Tazminat.....	171
3. Geçersizlik.....	172
a) Yokluk.....	172
b) Butlan.....	173
aa) Mutlak Butlan.....	173
bb) Nispî Butlan.....	174
B. Kamu Hukuku Müeyyideleri.....	175
1. Ceza Hukuku Alanında Müeyyide: Ceza.....	175
2. İdare Hukuku Alanında.....	176
a) Yokluk.....	176
b) İptal.....	176
c) Tazminat.....	176

Bölüm 11

KİŞİLİK KAVRAMI

Genel Olarak Kişi ve Kişilik Kavramı	179
I. Gerçek Kişiler	180
A. Kişiliğin Başlangıcı ve Sona Ermesi.....	180
1. Gerçek Kişiliğin Başlangıcı.....	180
2. Gerçek Kişiliğin Sona Ermesi.....	180
a) Ölüm.....	180
b) Gaiplik.....	181
B. Kişinin Ehliyetleri.....	181
1. Hak Ehliyeti.....	181
2. Fiil Ehliyeti.....	181
a) İçeriği	181
b) Şartları	183
aa) Ergin (Reşit) Olmak	183
bb) Ayırt Etme (Temyiz) Gücüne Sahip Olmak.....	183
cc) Kısıtlı Olmamak.....	184
c) Fiil Ehliyeti Bakımından Kişilerin Sınıflandırılması	185
aa) Tam Ehliyetliler	185
bb) Sınırlı Ehliyetliler.....	185
cc) Sınırlı Ehliyetsizler	186
cc) Tam Ehliyetsizler.....	187
II. Tüzel Kişiler	188
A. Özel Hukuk Tüzel Kişileri	189
1. Kişi Toplulukları.....	190
a) Dernekler	190
b) Şirketler.....	191
Kolektif Şirket.....	192
Komandit Şirket.....	192
Anonim şirket.....	192
Sermayesi Paylara Bölünmüş Komandit Şirket	193
Kooperatifler	193
2. Mal Toplulukları: Vakıflar	194
B. Kamu Hukuku Tüzel Kişileri.....	195
1. Kişi Topluluğu Şeklindeki Kamu Tüzel Kişileri: Kamu	
İdareleri	196
a) Devlet (Merkezî İdare)	197
b) Mahallî İdareler	198

aa) İl Özel İdaresi	198
bb) Belediye	199
cc) Köy	199
2. Mal Topuluğu Şeklindeki Kamu Hukuku Tüzel Kişileri:	
Kamu Kurumları	200
a) İdarî Kamu Kurumları	200
b) İktisadî Kamu Kurumları	201
c) Sosyal Kamu Kurumları	201
d) Bilimsel, Teknik ve Kültürel Kamu Kurumları	201
e) Düzenleyici ve Denetleyici Kamu Kurumları	202
f) Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları	202

Bölüm 12

SORUMLULUK KAVRAMI

I. Siyasî Sorumluluk	204
A. Kolektif Siyasî Sorumluluk	204
B. Bireysel Siyasî Sorumluluk	205
II. Cezaî Sorumluluk	206
A. Suçun Maddî unsuru	207
1. Hareket	207
2. Netice	207
3. Nedensellik Bağı	207
B. Suçun Manevî unsuru	208
1. İsnat Yeteneği	208
2. Kusurluluk	209
a) Kast	209
b) Taksir	209
Ceza Sorumluluğunu Ortadan Kaldıran Haller	210
1. Kaza ve Tesadüf	210
2. Mücbir Sebep	211
3. Cebir	211
4. İkrâh ve Tehdit	212
5. Meşru Müdafaa	212
6. İztırar Hâli	213
III. Malî Sorumluluk	214
A. Medenî Sorumluluk	215
1. Akdî Medenî Sorumluluk	216

2. Haksız Fiil Sorumluluğu	216
3. Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan Sorumluluk	217
B. İdarî Sorumluluk	218
1. Akdî İdarî Sorumluluk	218
2. Sözleşme Dışı İdarî Sorumluluk	219
a) Kusurlu Sorumluluk	219
b) Kusursuz Sorumluluk	220
aa) Risk Sorumluluğu	220
bb) Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi	220
- İdarenin Sorumluluğunun Şartları	221
- İdarenin Sorumluluğunu Ortadan Kaldıran Hâller	222
Mücbir Sebep	222
Beklenmeyen Hâl	222
Sorumluluk Türleri Arasında Karşılaştırma	223
1. Müeyyideleri Bakımından	223
2. Muhatapları Bakımından	223
3. Yetkili Makam Bakımından	223
4. Sebepleri Bakımından	224

Bölüm 13

BORÇ KAVRAMI

I. Borç ve Borç İlişkisi Kavramı	226
A. Borç Kavramı	227
B. Borç İlişkisi Kavramı	227
II. Borcun Kaynakları	228
A. Hukukî İşlemlerden (Sözleşmelerden) Doğan Borçlar	229
1. Sözleşme Kavramı	230
2. Sözleşmenin Kurulması (Sözleşmelerin Unsurları)	230
a) İcap	230
b) Kabul	231
3. Sözleşmelerin Şekli	232
a) Kural: Yazılı Şekil	232
b) Yazılı Şekil	232
c) Resmî Şekil	233
4. Muhtelif Sözleşme Türleri	233
a) Mülkiyetin Devri Amacı Güden Sözleşmeler	234
aa) Satım	234

bb) Trampa.....	235
cc) Bağışlama.....	235
b) Kullandırma Amacı Güden Sözleşmeler.....	235
aa) Kira Sözleşmesi.....	235
bb) Ariyet Sözleşmesi.....	237
cc) Karz Sözleşmesi.....	237
c) İş Görme Amacı Güden Sözleşmeler.....	238
aa) Hizmet Sözleşmesi.....	238
bb) İstisna Sözleşmesi.....	239
cc) Vekâlet Sözleşmesi.....	240
d) Muhafaza (Saklama) Amacı Güden Sözleşmeler.....	240
Vedia Sözleşmesi.....	241
e) Teminat Amacı Güden Sözleşmeler.....	241
Kefalet Sözleşmesi.....	241
f) Talih ve Tesadüf Sözleşmeleri.....	242
aa) Kumar ve Bahis Sözleşmesi.....	242
bb) Ömür Boyunca Gelir Sözleşmesi.....	242
cc) Ölünceye Kadar Bakma Sözleşmesi.....	242
g) Şirket Sözleşmeleri: Adî Şirket.....	243
B. Haksız Fiillerden Doğan Borçlar.....	244
2. Haksız Fiil Sorumluluğunun Şartları.....	244
a) Fiil.....	244
b) Zarar.....	244
aa) Maddî Zarar.....	244
bb) Manevî Zarar.....	245
c) Nedensellik Bağı.....	245
d) Kusur.....	246
aa) Kast.....	246
bb) İhmal.....	246
e) Hukuka Aykırılık.....	247
2. Haksız Fiil Sorumluluğunun Sonucu: Zararın Tazmini.....	247
C. Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan Borçlar.....	248
III. Borçların Hüküm ve Sonuçları.....	249
A. Borcun İfası.....	250
B. Borcun İfa Edilmemesi.....	252
1. Kavram.....	252
2. Hükümleri.....	253
a) Aynen İfa Davası.....	253

b) Tazminat Davası	253
c) Sözleşmenin Feshi	253
C. Borçlunun Temerrüdü	253
1. Tanımı	253
2. Şartları	254
a) Borç Muaccel Olmalıdır	254
b) İhtar	254
3. Borçlunun Temerrüdünün Hüküm ve Sonuçları	255
a) Genel Sonuçlar	255
b) Özel Sonuçlar	255
aa) Para Borçlarına İlişkin Sonuçlar	255
(1) Temerrüt Faizi	256
(2) Munzam Zarar Tazminatı	257
bb) İki Tarafa Borç Yükleyen Sözleşmelerde Borçlunun Temerrüdünün Sonuçları	257
IV. Borçların Sona Ermesi	258
A. İfa	258
B. İbra	258
C. Yenileme (Tecdit)	258
D. Alacaklı ve Borçlu Sıfatının Birleşmesi	259
E. Kusursuz İmkânsızlık	259
F. Takas	261
G. Zamanaşımı	262

Bölüm 14

MÜLKİYET KAVRAMI

I. Mülkiyet Hakkının Tanımı ve Komşu Kavramlar	264
Aynî Hakların Türleri	265
1. Mülkiyet Hakkı	265
2. Sınırlı Aynî Haklar	265
II. Mülkiyetle İlgili Görüşler	267
A. Klasik (Liberal-Bireyci) Görüş	267
B. Marksist (Kolektivist) Görüş	268
C. Modern (Karma) Görüş	269
D. Türk Hukukundaki Mülkiyet Anlayışı	269
III. Mülkiyet Hakkının Konusu: "Eşya"dır	270
A. Eşya Kavramı	270

1. Maddi Olma.....	271
2. İktisadi Değeri Bulunmak.....	271
3. Hakimiyet kurulmaya Elverişli Olma.....	271
4. İnsan Vücuduhna İlişkin Olma	272
5. Sınırlanabilir Olma	272
B. Eşya Türleri	273
1. Taşınır Eşya.....	273
2. Taşınmaz Eşya	273
IV. Mülkiyet Hakkının Kapsamı.....	273
A. Asıl Eşya	273
B. Bütünleyici Parça.....	274
C. Eklenti.....	274
V. Mülkiyet Hakkının İçeriği: Mülkiyet Hakkından	
Doğan Yetki ve Ödevler	275
A. Mülkiyet Hakkından Doğan Yetkiler	276
1. Aktif (Müspet, Olumlu) Yetkiler	276
a) Kullanma Yetkisi	277
b) Yararlanma Yetkisi	277
c) Tasarruf Yetkisi	277
2. Koruyucu Yetkiler (Menfi Yetkiler)	278
a) İstihkak Davası.....	278
b) Haksız Elatmanın Önlenmesi Davası	278
B. Mülkiyet Hakkına Getirilen Sınırlamalar ve	
Mülkiyet Hakkından Doğan Ödevler.....	279
VI. Mülkiyet Hakkının Türleri.....	281
A. Tek Mülkiyet	281
B. Birlikte Mülkiyet	281
1. Paylı Mülkiyet	282
2. Elbirliği Mülkiyeti	283
VII. Mülkiyet Hakkının Kazanılması.....	284
A. Taşınmaz Mülkiyetinin Kazanılması.....	285
1. Aslen Kazanma.....	285
2. Devren Kazanma: Resmî Şekil+Tapu Siciline Tescil.....	286
B. Taşınır Mülkiyetinin Kazanılması.....	287
1. Aslen Kazanma.....	287
a) İhraz	288

b) Bulma	288
c) Düşme ve Sürüklenme	288
d) İşleme	288
e) Karışma ve Birleşme	288
2. Devren Kazanma.....	289

Bölüm 15

MİRAS KAVRAMI

I. Mirasçılar	291
A. Yasal Mirasçılar.....	292
Hısımlık Kavramı ve Hısımlığın Türleri	292
a) Kan Hısımlığı.....	293
b) Kayın Hısımlığı.....	293
1. Kan Hısımlarının Mirasçılığı	294
a) Birinci Dereceden Mirasçılar: Altsoy	294
b) İkinci Dereceden Mirasçılar: Ana-Baba	288
c) Üçüncü dereceden Mirasçılar:	
Büyük Ana ve Büyük Baba	295
2. Sağ Kalan Eşin Mirasçılığı	295
3. Evlatlığın Mirasçılığı	296
4. Devletin Mirasçılığı	297
B. Atanmış Mirasçılar.....	297
1. Mirasçı Atama	297
2. Belirli Mal Bırakma	297
II. Ölüme Bağlı Tasarruflar	298
A. Ölüme Bağlı Tasarruf Şekilleri.....	298
1. Vasiyet	298
2. Miras Sözleşmesi	299
B. Miras Bırakanın Tasarruf Özgürlüğü ve Yasal Mirasçıların Saklı Payları	299
III. Mirasın Geçişi.....	302
A. Mirasın Açılması (m.575-576)	302
B. Mirasa Ehliyet (m.577-583).....	303
1. Miras Bırakanın Ölümü Anında Sağ Olmak	303
2. Mirastan Yoksun Olmamak	303
IV. Mirasçılıktan Çıkarma.....	305
V. Mirasın Kazanılması.....	307

1. Kendiliğinden Geçiş.....	307
2. Bütün Olarak Geçiş.....	307
3. Kişisel Sorumluluk.....	308
4. Elbirliği Mülkiyeti	308
5. Mütessesil Sorumluluk	308
VI. Mirasçılık Sifatının İspatı.....	309
VII. Mirasın Paylaşılması	310
Bibliyografya	311-318
Hukuk Terimlerinin İngilizceye Çevirisi Konusunda Açıklama .	319-333
Türkçe-İngilizce Sözlük	319-333
İngilizce-Türkçe Sözlük	334-348
Yazarın Özgeçmişi ve Yayın Listesi.....	349-350

TABLORAR LİSTESİ

TABLO 2.1: Toplumsal Düzen Kuralları Arasında Karşılaştırma	27
TABLO 3.1: Hukukun Yazılı Kaynakları	33
TABLO 5.1: Türkiye’de Yargı Kolları	42
TABLO 12.1: Sorumluluk Türlerinin Karşılaştırılması	206

ŞEMALAR LİSTESİ

ŞEMA 3.1: Hukukun Kaynakları	31
ŞEMA 3.2: Anayasa Değişikliği Usûlü	33
ŞEMA 4.1: Hukukun Dalları	49
ŞEMA 5.1: Adli Yargı Kuruluşları	78
ŞEMA 5.2: Adli Yargı Kuruluşları (Gelecekteki Sistem)	91
ŞEMA 5.2: İdarî Yargı Kuruluşları	97
ŞEMA 6.1: Dava Türleri	108
ŞEMA 7.1: Özel Hukukta Hukukun Uygulanması	123
ŞEMA 7.2: Kanunların Zaman Bakımından Uygulanması	131
ŞEMA 7.4: Kanunların Geçmişe Uygulanması	135
ŞEMA 8.1: Olaylar	142
ŞEMA 8.2: Tek Yanlı Hukukî İşlem, Sözleşme ve Karar	146
ŞEMA 8.4: İdarî İşlemler	151

ŞEMA 9.1: Haklar	155
ŞEMA 9.2: Hakların Korunması Yolları	161
ŞEMA 10.1: Müeyyide Çeşitleri	169
ŞEMA 11.1: Kişiler	179
ŞEMA 11.2: Gerçek Kişilerin Ehliyetleri	184
ŞEMA 11.3: Özel Hukuk Tüzel Kişilerinin Türleri	190
ŞEMA 11.4: Kamu Tüzel Kişileri	196
ŞEMA 12.1: Hukukta Sorumluluk Türleri	203
ŞEMA 12.2: Malî Sorumluluk	215
ŞEMA 13.1: Borcun Kaynakları	228
ŞEMA 13.2: Borçların Hükümleri	250
ŞEMA 14.1: Aynî Haklar	266
ŞEMA 14.2: Mülkiyet Hakkının İçeriği (Yetkiler ve Ödevler)	276
ŞEMA 14.3: Mülkiyet Türleri	281
ŞEMA 14.4: Mülkiyet Hakkının Kazanılması	285
ŞEMA 15.1: Mirasçılar	292
ŞEMA 15.2: Hısımlık Türleri	292

KISALTMALAR

- AÜHF:** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBF: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AY: Anayasa
BTHAE: Bankacılık ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü
BK: Borçlar Kanunu
CK: Ceza Kanunu
CMUK: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
HUMK: Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu
İİK: İcra ve İflas Kanunu
İÜHF: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İYUK: İdarî Yargılama Usûlü Kanunu
KHK: Kanun hükmünde kararname
m.: Madde
MK: Medenî Kanun
RG: Resmî Gazete
TK: Ticaret Kanunu

Bölüm 1

HUKUKUN BİLGİ KAYNAKLARI

PLÂN

I. Mevzuat

II. Yargı Kararları

1. Anayasa Mahkemesi Kararları
2. Yargıtay Kararları
3. Danıştay Kararları
4. Askerî Yargıtay Kararları
5. Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Kararları
6. Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları

III. Bilimsel Eserler

- A. Hukuk Dergileri
 - B. Başlıca Genel Eserler
- Kaynak Arama

Bu kitabın konusunu “hukukun temel kavramları (*fundamental concepts of law*)” oluşturmaktadır. Ancak hukukun temel kavramlarını görmeden önce, “hukukun bilgi kaynakları (*literary sources of law*)”nı, yani hukuk kurallarının bulunacağı yerleri ve bunların kapsamı hakkında bilgi edinilecek metinleri kısaca görmek gerekir. Hukukunun bilgi kaynakları “mevzuat”, “yargı kararları” ve “bilimsel eserler” olmak üzere üçe ayrılır:

I. MEVZUAT

Hukukun bilgi kaynaklarından birincisi mevzuattır. “Mevzuat (*legislation*)”, anayasa, kanun, kanun hükmünde kararname, uluslararası andlaşma, tüzük, yönetmelik ve diğer düzenleyici işlemlerden oluşur. Mevzuata ulaşmanın en sağlam kaynağı *Resmî Gazete*dir. “Resmî Gazete (*Official Gazette*)”, *RG*

harfleriyle kısaltılır. Resmî Gazete, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü tarafından Ankara’da yayımlanmaktadır. Resmî Gazete, gazete bayilerinde satılmaz. Resmî Gazete kural olarak gündüzdür; ancak bazen acele yayınlanması lazım gelen bir metin için aynı gün ikinci bir sayı daha çıkarılır. Buna “mükerrer sayı” denir. *Resmî Gazetenin* 2000 yılından buyana olan sayılarına internet üzerinden ücretsiz olarak <http://rega.basbakanlik.gov.tr> adresinden ulaşılabilir ve bu sitede arama yapılabilir.

Kanun, kanun hükmünde kararname, tüzük ve çeşitli yönetmelik ve tebliğlere internet üzerinden ücretsiz olarak Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sisteminden (e-mevzuat) (<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr>) ulaşılabilir. Kanunların hazırlık çalışmalarına (teklif ve tasarı metinlerine, gerekçelerine, kanunun kabulü sırasında TBMM’de yapılan tartışmalara da www.tbmm.gov.tr adresinden erişilebilir. İnternette daha pek çok ücretli ya da ücretsiz mevzuat sitesi vardır: www.kazanci.com.tr (Kazancı Yayınları); www.mevbank.com (Lebib Yalkın Yayınları) gibi.

Mevzuat ararken, internette, o mevzuatla ilgili olan kamu kurum ve kuruluşunun web sitesi de ziyaret edilebilir. Özellikle yönetmelik, tebliğ, sirküler, genelge gibi çeşitli düzenleyici işlemler için böyle yapmak gerekir. Örneğin mahallî idareler ile ilgili bir yönetmeliği www.mahalli-idareler.gov.tr adresindeki İçişleri Bakanlığı Mahallî İdareler Genel Müdürlüğü’nün internet sitesinden; kamu mallarıyla ilgili bir yönetmeliği veya genelgeyi www.milliemlak.gov.tr adresindeki Maliye Bakanlığı Millî Emlâk Genel Müdürlüğü’nün internet sitesinden bulmak mümkün olabilir. Keza bir belediye yönetmeliğini bulmak için o belediyenin web sayfasına; bir üniversite yönetmeliğini bulmak için o üniversitenin web sayfasına bakılabilir.

Ceza Kanunu, Medenî Kanun, Borçlar Kanunu, Ticaret Kanunu gibi temel kanunlar kitapçıklar şeklinde piyasada bulunmaktadır. Örneğin Seçkin Yayınları, “Kanun Metinleri Dizisi” adı altında pek çok önemli kanunu cep kitabı boyutunda kitapçık hâlinde yayınlamıştır.

II. YARGI KARARLARI

Hukukun bilgi kaynaklarından ikincisi “yargı kararları (*jurisdictional decisions*)” veya daha doğrudan bir ifadeyle “mahkeme kararları (*court decisions*)”dır. Hukuk alanında çalışacak herkes, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Uyuşmazlık Mahkemesi kararlarına ihtiyaç duyar. O nedenle bu yüksek mahkemelerin kararlarına nasıl ulaşılabileceğinin bilinmesi gerekir.

1. Anayasa Mahkemesi Kararları.- “Anayasa Mahkemesi kararları (*decisions of the Constitutional Court*)”, Resmî Gazetede ve *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*nde yayınlanmaktadır. Bu dergi, *AMKD* veya *AYMKD* şeklinde kısaltılmaktadır. Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisinin ilk sayısı 1964 yılında yayınlanmıştır. En son olarak 43’üncü sayısı yayınlanmıştır. Türk Anayasa Mahkemesi kararlarına bu mahkemenin resmî internet sitesi olan www.anayasa.gov.tr adresinden ulaşılabilmektedir. Anayasa Mahkemesi kararlarına atıf usûlü örneğin şöyledir: Anayasa Mahkemesi, 23 Haziran 1998 Tarih ve E.1998/3, K.1998/28 Sayılı Karar, Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, Sayı 35, Cilt 1, s.211. (E. “esas sayısı”; K. de “karar sayısı”nın kısaltmasıdır. Esas sayısı, dava dosyasına verilen numara, karar sayısı ise karara verilen numaradır. Örneğin “K.1998/28” o mahkemenin o türden 1998 yılında verdiği 28’inci karar demektir).

2. Yargıtay Kararları.- “Yargıtay kararları (*decisions of the Court of Cassation*)”, *Yargıtay Kararlar Dergisinde* (*YKD*)

yayınlanmaktadır. Bu dergi *YKD* şeklinde kısaltılmaktadır. Yargıtayın pek çok emsal kararına internet üzerinden www.yargitay.gov.tr adresinden ulaşılabilir. Yargıtay kararlarına atfı usûlü örneğin şöyledir: Yargıtay Dördüncü Hukuk Dairesi, 17 Kasım 1986 Tarih ve E.1986/4898, K.1986/7786 Sayılı Karar, *Yargıtay Kararlar Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, s.200.

3. Danıştay Kararları.- 1937-1971 yılları arasında olan “Danıştay kararları (*decisions of the Council of State*)”, *Danıştay Kararlar Dergisinde*; 1971 yılından bu yana olan kararlar ise *Danıştay Dergisinde* yayınlanmıştır. (NOT: 2003-2004 yıllarında Danıştay kararları *Danıştay Kararlar Dergisinde* yayınlanmıştır. Bu Dergi 6 sayı çıktıktan sonra Danıştay kararları yine *Danıştay Dergisinde* yayınlanmaya başlanmıştır). Danıştay kararlarına örneğin şöyle atfı yapılır: Danıştay Sekizinci Dairesi, 27 Haziran 2000 Tarih ve E.1998/5912, K.2000/4951 Sayılı Karar, *Danıştay Dergisi*, Sayı 104, s.415-418. Danıştayın pek çok emsal kararına “Danıştay Bilgi Bankası Karar Erişim Sistemi”nden (www.danistay.gov.tr) ulaşılabilir ve burada karar araması yapılabilir. Danıştayın önemli kararlarına www.kazanci.com.tr adresinden de ulaşılabilir (ücretlidir).

4. Askerî Yargıtay Kararları.- “Askerî Yargıtay kararları (*decisions of the Military Court of Cassation*)”, *Askerî Yargıtay Kararlar Dergisi* ve *Askerî Yargıtay Dergisinde* yayınlanmaktadır. Askerî Yargıtay içtihadı birleştirme kararlarına www.msb.gov.tr/Birimler/AsYar/ictihatlar/ictihat.htm adresinden ulaşılabilir.

5. Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Kararları.- “Askerî Yüksek İdare Mahkemesi kararları (*decisions of the High Military Administrative Court*)”, *Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Dergisinde* yayınlanmaktadır. Bu dergi, *AYİMD* şeklinde kısaltılmaktadır. Askerî Yüksek İdare Mahkemesinin kararlarına internet üzerinden http://www.msb.gov.tr/ayim/Ayim_kararlar.asp adresinden ulaşılabilir. Askerî Yüksek İdare Mahkemesi kararlarına atfı usûlü örneğin şöyledir: Askerî Yüksek İdare Mahkemesi

İkinci Dairesi, 28 Mart 2001 Tarih ve E.2000/ 583, K.2001/253, *Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Dergisi*, Sayı 16, s.260-266.

6. Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları.- “Uyuşmazlık Mahkemesinin kararları (*decisions of the Court of Conflicts, Court of Jurisdictional Conflicts*)”nın yayınlandığı bir dergi yoktur. Uyuşmazlık Mahkemesinin kararları *Resmî Gazetede* yayınlanmaktadır. Dolayısıyla bu kararları *Resmî Gazetede* aramak gerekir. Uyuşmazlık Mahkemesinin bir internet sitesi yoktur. Uyuşmazlık Mahkemesi kararlarına atıf usûlü örneğin şöyledir: Uyuşmazlık Mahkemesi, 3 Mayıs 1999 Tarih ve E.1999/1, K.1999/11 Sayılı Karar, *Resmî Gazete*, 8 Haziran 1999, Sayı 23719, s.25.

III. BİLİMSEL ESERLER

Hukukun üçüncü bilgi kaynağı, hukuk alanında yazılmış bilimsel eserlerdir. “Bilimsel eserler (*doctrine, books of authority*)”, genel eserler, monografiler ve makaleler olarak üç grup altında toplanabilir. Genel eserler belirli bir hukuk dalının bütünü hakkında bilgi verirler. Örneğin bir “borçlar hukuku kitabı” bir genel eserdir. Monografiler belirli tek bir konuyu derinlemesine inceleyen kitaplardır. Örneğin kira sözleşmesi üzerine yazılmış bir kitap bir monografidir.

A. HUKUK DERGİLERİ

“Makaleler (*articles*)” dergilerde yayınlanan kısa inceleme yazılarıdır. Türkiye’de yayınlanan başlıca “hukuk dergileri (*law journals*)” şunlardır:

- Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)
- Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD)
- İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFM)
- Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SÜHFD)
- Atatürk Üniversitesi Erzinan Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜEHFD)

İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi (İHİD)
 Adalet Dergisi (AD)
 Türkiye Barolar Birliği Dergisi (TBBB)
 Ankara Barosu Dergisi (ABD)
 İstanbul Barosu Dergisi (İBD)
 İzmir Barosu Dergisi (İBD)
 Âmme İdaresi Dergisi (AİD)
 Kazancı Hukuk Dergisi
 Terazî: Ayık Hukuk Dergisi
 Yasa Hukuk Dergisi
 Legal Hukuk Dergisi

B. BAŞLICA GENEL ESERLER

Biz aşağıda hukukun çeşitli alanlarında yazılmış ve piyasada bulunan kitaplardan oluşan bir genel eserler listesini sunuyoruz. Hukukun çeşitli dalları hakkında bilgi edinmek isteyen öğrenciler şu kitaplara başvurabilirler:

1. **Hukuka Giriş, Hukuk Başlangıcı, Hukukun Temel Kavramları, vs.**
 ADAL (Erhan), *Hukukun Temel İlkeleri El Kitabı*, İstanbul, Legal, 9.B.,2005.
 AKI (Erol), *Hukukun Temel Kavramları*, İzmir, Barış Yayınları, Fakülteler Kitabevi, 9. Baskı, 2007.
- AKINTÜRK (Turgut), *Temel Hukuk*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 4. Baskı, 1992.
- AKYILMAZ (Bahtiyar), M. Fatih Uşan , Şahin Akıncı, Vahit Doğan , Süleyman Yalman, *Hukuka Giriş*, Konya, Sayram Y., 2005
- ANAYURT (Ömer), *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 9. Baskı, 2008.
- ANSAY (Sabri Şakir), *Hukuk Bilimine Giriş*, Ankara, Güzel İstanbul Matbaası, Yedinci Baskı, 1958.
- ANSAY (Tuğrul) ve Don Wallace, *Introduction to Turkish Law*, The Hague, Kluwer ve Ankara, Turhan Kitabevi, 6. Baskı, 2009.
- ARAL (Vecdi), *Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine*, İstanbul, İÜHF, 1975.
- ARSAL (Sadri Maksudi), *Hukukun Umumi Esasları*, Ankara, Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı, 1937.
- ASLAN (Yılmaz), *Hukuka Giriş*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2007.
- ATAR (Yavuz) *et alii*, *Hukuk Bilimine Giriş*, Konya, Mimoza, 1997 .
- ATAY (Cevdet), *Hukuka Giriş*, Bursa, Marmara Kitabevi Yayınları, 1997.
- AYAN (Mehmet) ve ARSLAN (İbrahim), *Temel Hukuk Bilgisi*, Konya, Mimoza, 2000.

- AYBAY (Aydın) ve AYBAY (Rona), *Hukuka Giriş*, İstanbul, Bilgi Ü. Y., 2007.
- AYBAY (Rona), *Introduction to Turkish Law*, İstanbul, Bilgi Ü. Y., 2009.
- AYDIN (Nurullah), *Hukuka Giriş-Temel Kavramlar*, Ankara, Turhan, 2007.
- BATTAL (Ahmet), *Hukukun Temel Kavramları*, Ankara, Gazi Kit., 2007.
- BİLGE (Necip), *Hukuk Başlangıcı: Hukukun Temel Kavram ve Kurumları*, Ankara, Turhan Kitabevi, 21. Baskı, 2007.
- BOZKURT (Enver), *Hukukun Temel Kavramları*, Ankara, Asil Y. 2006.
- CAN (Halil) ve GÜNER (Semih), *Hukukun Temel Kavramları*, Ankara, Siyasal Kitabevi Yayınları, 2000.
- ÇAĞICI (Orhan Münir), *Hukuk Başlangıcı Dersleri*, İstanbul, İÜHF Yay., 1963.
- ÇAKILI GERÇEK (Leyla), *Genel Hukuk Bilgisi (Hukuka Giriş)*, İstanbul, Beta Y. 2006.
- DİNÇKOL (Abdullah), *Temel Hukuk Bilgisi*, İstanbul, Der, 2007.
- ESENER (Turhan), *Hukuk Başlangıcı Dersleri*, İstanbul, Alkım, 1998.
- FENDOĞLU (Hasan Tahsin), *Hukuk Bilimine Giriş*, İstanbul, Filiz, 1997.
- GÖĞER (Erdoğan), *Hukuk Başlangıcı Dersleri*, Ankara, AÜHF Yayınları, 1976, 2 Cilt.
- GÖRGÜN (Şanal), *Hukukun Temel Kavramları*, Ankara, Yetkin, 5.b.,1996.
- GÖZLER (Kemal), *Hukuka Giriş*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 3.B.,2007.
- GÖZLER (Kemal), *Genel Hukuk Bilgisi*, Bursa, Ekin Kitabevi, 2007.
- GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Ankara, Turhan Kitabevi, 26.Baskı, 2007.
- GÜRİZ (Adnan), *Hukuk Başlangıcı*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 11.B., 2006.
- GÜVEN (Kudret), *General Principles of Turkish Law*, Ankara, Bilge, 2007
- HİRŞ (Ernest E.), *Pratik Hukukta Metod*, Ankara, Bankacılık ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, 2005.
- KALABALIK (Halil), *Temel Hukuk Bilgisi*, İstanbul, Değişim, 2003.
- KARAYALÇIN (Yaşar), *Hukukta Öğretim-Kaynaklar-Metod Problem Çözme*, Ankara, Bankacılık ve Ticaret Araştırma Enstitüsü Yayını, 2001.
- KEYMAN (Selahattin), *Hukuka Giriş ve Metodolojisi*, Ankara, Doruk, 1981.
- KEYMAN (Selahattin), *Hukuka Giriş*, Ankara, Yetkin, 2005.
- KOCAMAN (Arif), *Temel Hukuk Bilgisi*, Ankara, Tesmer Yayınları, 2007.
- ÖNEN (Mesut), *Hukukun Temel Kavramları*, İstanbul, Arıkan, 2006.
- ÖZEL (Çağlar) ve Erol Cansel, *Hukuk Başlangıcı*, Ankara, Seçkin Y.,2006
- PULAŞLI (Hasan), *Temel Hukuk*, Adana, Karahan, 5. Baskı, 2005.
- ŞAFAK (Ali), *Hukuk Başlangıcı*, Ankara, Alkım Yayınları, 3. Baskı, 1994.
- ŞENYÜZ (Doğan) ve TAŞ (Metin), *Hukuka Giriş*, Bursa, Ekin Kit., 2006.
- ŞENYÜZ (Doğan), *Hukuka Giriş*, Bursa, Ekin Kitabevi, 2007.
- UMAR (Bilge), *Hukuk Başlangıcı*, İzmir, DEÜ Hukuk Fakültesi Yay.,1997.
- ÜZÜLMEZ (İlhan) ve İsmail Kayar, *Hukukun Temel Kavramları*, Ankara, Detay Y., 2007
- YÖRÜK (A. Kemal), *Hukuk Başlangıcı*, İstanbul, 1956.

2. Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi

- CAN (Cahit), *Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri ve Genel Gelişim Çizgisi*, Ankara, Seçkin Y., 2003.
- GÜRİZ (Adnan), *Hukuk Felsefesi*, Ankara, Siyasal Kitabevi Yayınları, 2007.
- GÜRKAN (Ülker), *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, Ankara, Siyasal Kit., 2005.
- HİRŞ (Ernest), *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*, Ankara, BTHAE Yayınları, 2001.
- İŞIKTAÇ (Yasemin), *Hukuk Felsefesi*, İstanbul, Filiz, 2004.
- İŞIKTAÇ (Yasemin), *Hukuk Sosyolojisi*, İstanbul, Filiz, 2008.
- İZVEREN (Adil), *Hukuk Felsefesi*, İzmir, DEÜ Yayınları, 1995.

3. Hukuk Tarihi

- AYDIN (M. Akif), *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul, Hars Yay., 5. Baskı, 2005.
- CİN (Halil) ve AKYILMAZ (Gül), *Türk Hukuk Tarihi*, Konya, Sayram, 2003.
- UMUR (Ziya), *Türk Hukuk Tarihi Dersleri I*, İstanbul, Beta, 2000.
- ÜÇÖK (Coşkun) ve MUMCU (Ahmet), BOZKURT (Gülnehal), *Türk Hukuk Tarihi*, Ankara, Turhan K., 12. Baskı, 2007.

4. Roma Hukuku

- ÇELEBİCAN-KARADENİZ (Özcan), *Roma Hukuku*, Ankara, Yetkin, 2006.
- UMUR (Ziya), *Roma Hukuku Ders Notları*, İstanbul, Beta, 2000.
- TAHİROĞLU (Bülent), *Roma Hukuku Dersleri*, İstanbul, Der Y., 3. B., 2003.
- VİLLEY (Michel), *Roma Hukukunun Güncelliği*, İstanbul, Der, 2003.

5. Uluslararası Hukuk

- BOZKURT (Enver), M. Akif Kütükçü ve Yasin Poyraz, *Devletler Hukuku*, Ankara, Asil Yayın, 4. Baskı, 2004.
- ÇELİK (Edip F), *Milletlerarası Hukuk*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975.
- DOĞAN (İlyas), *Devletler Hukuku*, Ankara, Seçkin, 2008.
- GÜNDÜZ (Aslan), *Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek kararlar*, İstanbul, Beta, 5. Baskı, 2005.
- PAZARCI (Hüseyin), *Uluslararası Hukuk Dersleri*, Ankara, Turhan Kitabevi, I. Kitap, 10.B., 2005; İkinci Kitap, 8.B., 2005; III. Kitap, 4.B. 2005; 4.Kitap, 2. B. 2006.
- PAZARCI (Hüseyin), *Uluslararası Hukuk* Ankara, Turhan, 5. Baskı, 2007.
- SUR (Melda), *Uluslararası Hukukun Esasları*, İstanbul, Beta, 2006.
- TOLUNER (Sevin), *Milletlerarası Hukuk Dersleri*, İstanbul, Beta, 4.B.,1996.

6. Anayasa Hukuku

- ERDOĞAN (Mustafa), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ankara, Orion., 3. B., 2005.
- GÖZLER (Kemal), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa, Ekin Kit.,14.B., 2009.
- GÖZLER (Kemal), *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin, 6. B., 2009.
- ÖZBUDUN (Ergun), *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Yetkin, 9. Baskı, 2008.
- SABUNCU (Yavuz), *Anayasaya Giriş*, Ankara, İmaj, 12. Baskı, 2006.

- TANÖR (Bülent) ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasaya Hukuku*, İstanbul, Beta, 7. Baskı, 2005.
- TEZİÇ (Erdoğan), *Anayasa Hukuku*, İstanbul, Beta, 12. Baskı, 2007.

7. İdare Hukuku

- DURAN (Lûtfi) , *İdare Hukuku Ders Notları*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1982.
- GİRİTLİ (İsmet), Pertev Bilgen ve Tayfun Akgüner, *İdare Hukuku*, İstanbul, Der Yayınları, 2001.
- GÖZLER (Kemal), *İdare Hukuku*, Bursa, Ekin, 2003, 2 Cilt; *İdare Hukukuna Dersleri*, Bursa, Ekin, 8.B, 2009; *İdare Hukukuna Giriş*, Bursa, Ekin, 10. B, 2009.
- GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Yönetim Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi, 26. Baskı, 2008.
- GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Yönetsel Yargı*, Ankara, Turhan, 28. Baskı, 2009.
- GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref) ve Turgut Tan, *İdare Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi, 6. Baskı, 2008, (Cilt I: Genel Esaslar).
- GÜNDAY (Metin), *İdare Hukuku*, Ankara, İmaj Yayıncılık, 9. Baskı, 2005.
- ONAR (Sıddık Sami) , *İdare Hukukunun Umumî Esasları*, İstanbul, Hak Kitabevi, 1966, 3 Cilt.
- ÖZAY (İl Han), *Günışığında Yönetim*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2004.
- YAYLA (Yıldızhan), *İdare Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2.B., 1990.
- KALABALIK (Halil), *İdare Hukuku Dersleri*, İstanbul, Değişim Yay., 2004.
- YILDIRIM (Ramazan), *İdare Hukuku Dersleri*, Konya, Mimoza, 2005.

8. Vergi Hukuku

- ARSLAN (Mehmet), *Vergi Hukuku*, İstanbul, Alfa, 2002.
- BİLİCİ (Nurettin), *Vergi Hukuku*, Ankara, Seçkin, 2008.
- KARAKOÇ (Yusuf), *Genel Vergi Hukuku*, Ankara, Yetkin, 4. B., , 2007.
- KIRBAŞ (Sadık), *Vergi Hukuku: Temel Kavramlar İlkeler ve Kurumlar*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2004.
- KIZILOĞ (Şükrü), Doğan Şenyüz, Metin Taş ve Recai Dönmez, *Vergi Hukuku*, Ankara, 3. Baskı, Yaklaşım, 2008.
- ÖNCEL (Mualla), KUMRULU (Ahmet) ve ÇAĞAN (Nami), *Vergi Hukuku*, Ankara, Turhan Kitabevi, 14. Baskı, 2008.
- ÖNCEL (Mualla) ve ÇAĞAN (Nami), *Bankacılar İçin Malî Hukuk Bilgisi*, Ankara, BTHAE Yayınları, Dokuzuncu Baskı, 2000.
- MUTLUER (M. Kamil), *Vergi Genel Hukuku*, İstanbul, İ. Bilgi Ü., 2006.

9. Ceza Hukuku

- ARTUK (M. Emin), GÖKCEN (Ahmet) ve YENİDÜNYA (A. Caner), *Ceza Hukuku: Genel Hükmeler I*, Ankara, Turhan Kitabevi, 2. Baskı, 2007.
- ARTUK (M. Emin), GÖKCEN (Ahmet) ve YENİDÜNYA (A. Caner), *Ceza Hukuku: Özel Hükmeler*, Ankara, Turhan, 2008.

- CENTEL (Nur), ZAFER (Hamide) ve ÇAKMUT (Özlem), *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, İstanbul, Beta, 3. Baskı, 2005.
- DÖNMEZER (Sulhi) ve ERMAN (Sahir), *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul, Beta Yayınları, 1997, 1999, 3 Cilt.
- İÇEL (Kayıhan) ve ÜNVER (Yener) *Uygulamalı Ceza Hukuku*, İstanbul, Beta, 2. baskı, 2006.
- ÖZGENÇ (İzzet), *Türk Ceza Hukuku-Genel Hükümler*, Ankara, Seçkin, 3. Baskı, 2008.
- TEZCAN (Durmuş), ERDEM (Mustafa Ruhan) ÖNOK (R. Murat), *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayınevi, 3. Baskı, 2007.
- TOROSLU (Nevzat), *Ceza Hukuku: Genel Kısım*, Ankara, Savaş, 2008.
- TOROSLU (Nevzat), *Ceza Hukuku: Özel Kısım*, Ankara, Savaş, 2008.

10. Ceza Muhakemesi Hukuku

- CENTEL (Nur) ve ZAFER (Hamide), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul, Beta, 3. Baskı, 2008.
- KUNTER (Nurullah), YENİSEY (Feridun) ve NUHOĞLU (Ayşe), *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul, Arıkan BYD, 14. Baskı, 2006.
- ÖZBEK (Veli Özer), *Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006.
- TOROSLU (Nevzat) ve Metin Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, Savaş Yayınları, 5.B., 2006.
- YURTCAN (Erdener), *Ceza Yargılaması Hukuku*, İstanbul, Beta, 2007

11. Medenî Hukuk

a) Genel, Başlangıç Hükümleri

- AKINTÜRK (Turgut), *Yeni Medeni Kanuna Uyarlanmış Medeni Hukuk*, İstanbul, Beta Yayınları, 13. Baskı, 2008.
- AYAN (Mehmet), *Medeni Hukuka Giriş*, Konya, Mimoza Yayınları, 2007.
- KILIÇOĞLU (Ahmet), *Medenî Hukuk*, Ankara, Turhan, 2004.
- OĞUZMAN (M. Kemal) ve BARLAS (Nami), *Medeni Hukuk*, İstanbul, Arıkan, 2007.
- ÖZTAN (Bilge), *Medenî Hukukun Temel Kavramları*, Ankara, Turhan, 2008.
- SEROZAN (Rona), *Medenî Hukuk: Genel Bölüm*, İstanbul, Vedat, 2005.

b) Kişiler Hukuku

- ARPAÇI (Abdülkadir), *Kişiler Hukuku*, İstanbul, Beta, 2000.
- AKİPEK (Jale) ve AKINTÜRK (Turgut), *Türk Medenî Hukuku: Gerçek Kişiler*, İstanbul, Beta, 6. Baskı, 2007.
- AYAN (Mehmet), *Kişiler Hukuku*, Konya, Mimoza Yayınları, 2007.
- DURAL (Mustafa), ÖĞÜZ (Tufan) ve GÜMÜŞ (Alper), *Türk Özel Hukuku, Cilt II: Kişiler Hukuku*, İstanbul, Filiz, 2004.
- HATEMİ (Hüseyin), *Gerçek Kişiler Hukuku*, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2005.

c) Aile Hukuku

AKINTÜRK (Turgut), *Türk Medenî Hukuku*, 2. Cilt: *Aile Hukuku*, İstanbul, Beta, 10. Baskı, 2006.

DURAL (Mustafa), ÖĞÜZ (Tufan) ve GÜMÜŞ (Alper), *Türk Özel Hukuku*, Cilt III: *Aile Hukuku*, İstanbul, Filiz, 2005.

ÖZTAN (Bilge), *Aile Hukuku*, Ankara, Turhan, 5. Baskı, 2004.

d) Miras Hukuku

AYAN (Mehmet), *Miras Hukuku*, Konya, Mimoza Yayıncılık, 4. Baskı, 2007.

AYBAY (Aydın), *Miras Hukuku*, İstanbul, Maltepe Ühiv. Yay., 2003.

DURAL (Mustafa), ÖZ (Turgut), *Türk Özel Hukuku*, Cilt IV: *Miras Hukuku*,

İstanbul, Filiz, 2005.

İMRE (Zahit) ve ERMAN (Hasan), *Miras Hukuku*, İstanbul, Der Yay., 2003.

KILIÇOĞLU (Ahmet), *Miras Hukuku*, Ankara, Turhan, 2006.

ÖZTAN (Bilge), *Miras Hukuku*, Ankara, Turhan, Cilt I, 2007; Cilt II, 2006.

SEROZAN (Rona) ve ENGİN (Baki İlkey), *Miras Hukuku*, Ankara, Seçkin,

2004.

e) Eşya Hukuku

AYAN (Mehmet), *Eşya Hukuku*, Konya, Mimoza, 2004.

AYBAY (Aydın) ve HATEMİ (Hüseyin), *Eşya Hukuku Dersleri*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1996.

ERTAŞ (Şeref), *Eşya Hukuku*, Ankara, Seçkin, 6. Baskı, 2005.

OĞUZMAN (M. Kemal), SELİÇİ (Özer) ve OKTAY ÖZDEMİR (Saibe), *Eşya Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 10. Baskı, 2004.

12. Borçlar Hukuku,

AKINTÜRK (Turgut), *Borçlar Hukuku*, İstanbul, Beta, 14. Baskı, 2009.

ARAL (Fahrettin), *Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri*, Ankara, Yetkin, 2007.

AYAN (Mehmet), *Borçlar Hukuku (Genel Hükümler)*, Konya, Mimoza, 2007.

EREN (Fikret), *Borçlar Hukuku*, Beta Yayınları, Altıncı Baskı, 1998, 2 Cilt.

İNAN (Ali Naim), *Bankacılar İçin Borçlar Hukuku Bilgisi*, Ankara, BTHAE, 2001.

KAPLAN (İbrahim), *Borçlar Hukuku Dersleri*, Ankara, İmaj, 3. Baskı, 2001.

NOMER (Haluk), *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler*, İstanbul, Beta, 3.B.2004.

OĞUZMAN (M. Kemal) ve ÖZ (Turgut), *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler*, İstanbul, Filiz, 6. Baskı, 2009.

ÖNEN (Turgut), *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler*, Ankara, Yargı Kit., 1999.

REİSOĞLU (Safa), *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler*, İstanbul, Beta, , 2006.

YAVUZ (Cevdet), *Borçlar Hukuku Dersleri: Özel Hükümler*, İstanbul, Beta Yayınları, 6. Baskı, 2008.

ZEVKLİLER (Aydın) ve Ayşe Havutçu, *Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri*, Ankara, Seçkin, 2007.

13. Ticaret Hukuku

a) Genel Olarak

BOZER (Ali) ve GÖLE (Celal), *Bankacılar İçin Ticaret Hukuku Bilgisi*, Ankara, BTHAE Yayınları, 18. Baskı, 2006.

İMREGÜN (Oğuz), *Kara Ticaret Hukuku Dersleri (Genel Hükümler – Ortaklıklar – Kıymetli Evrak)*, İstanbul, 10. Baskı, 2002.

İMREGÜN (Oğuz), OMAĞ (Merih Kemal) ve TEKİL (Fahiman), *Ticaret Hukuku*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, 1990.

b) Ticarî İşletme Hukuku

ARKAN (Sabih), *Ticarî İşletme Hukuku*, Ankara, BTHAE, 8. Baskı, 2006.

POROY (Reha) ve YASAMAN (Hamdi), *Ticarî İşletme Hukuku*, İstanbul, Vedat Yayıncılık, 10. Baskı, 2004.

c) Şirketler Hukuku

ANSAY (Tuğrul) ve Aynur Yongalık, *Bankacılar İçin Şirketler Hukuku Bilgisi*, Ankara, BTHAE Yayınları, 21.B. Baskı, 2006.

POROY (Reha), TEKİNALP (Ünal) ve ÇAMOĞLU (Ersin), *Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku*, İstanbul, Arıkan, 10. Baskı, 2005.

d) Kıymetli Evrak Hukuku

BOZER (Ali) ve GÖLE (Celal), *Bankacılar İçin Kıymetli Evrak Hukuku Bilgisi*, Ankara, BTHAE, 13. Baskı, 2005.

POROY (Reha) ve TEKİNALP (Ünal), *Kıymetli Evrak Hukuku Esasları*, İstanbul, Arıkan Basım, 16. Baskı, 2005.

e) Deniz Ticareti Hukuku

CAN (Mertol), *Deniz Ticareti Hukuku*, Ankara, İmaj, 2003.

ÇAĞA (Tahir) ve KENDER (Rayegan), *Deniz Ticareti Hukuku I: Giriş, Gemi, Donatan ve Kaptan*, İstanbul, Arıkan, 13. Baskı, 2005; *c.II: Navlun*, 8. Baskı, 2006; *c.III: 2005*.

TEKİL (Fehiman), *Deniz Hukuku*, İstanbul, 2001.

f) Sigorta Hukuku

BOZER (Ali), *Sigorta Hukuku*, Ankara, BTHAE Yayınları, 2007.

CAN (Mertol), *Türk Özel Sigorta Hukuku*, Ankara, İmaj, 2007.

14. Medenî Usul Hukuku

ALANGOYA (Yavuz), YILDIRIM (Kamil) ve DEREN (Nevhis), *Medenî Usul Hukuku Esasları*, İstanbul, Alkim Yayınevi, 6. Baskı, 2006

KURU (Baki), ASLAN (Ramazan) ve YILMAZ (Ejder), *Medenî Usul Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları, 19. Baskı, 2008.

PEKCANITEZ (Hakan), *Medenî Usul Hukuku*, Ankara, Seçkin, 2001.

PEKCANITEZ (Hakan), Muhammet Özekes ve Oğuz Atalay, *Medenî Usul Hukuku*, Ankara, Yetkin, 2. B. 2008.

15. İcra ve İflas Hukuku

KURU (Baki), ASLAN (Ramazan) ve YILMAZ (Ejder), *İcra ve İflas Hukuku*, Ankara, Yetkin Yayınları, 22. Baskı, 2008.

KURU (Baki) ve KONURALP (Haluk), *Bankacılar İçin İcra ve İflas Hukuku Bilgisi*, Ankara, BTHAE Yayınları, 2002.

16. Devletler Özel Hukuku

AYBAY (Rona) ve DARDAĞAN (Esra), *Uluslararası Düzeyde Yasaların Çatışması (Kanunlar İhtilafı)*, İstanbul, Bilgi Üniv. Yay., 2. B., 2008.

AYBAY (Rona), *Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, Bilgi Üniv. Yay., 3B, 2008.

ÇELİKEL (Aysel), *Milletlerarası Özel Hukuk*, İstanbul, Beta, 7. Baskı, 2004.

ÇELİKEL (Aysel) ve ÖZTEKİN GELGEL (Günseli), *Yabancılar Hukuku*, İstanbul, Beta, 12. Baskı, 2000.

NOMER (Ergin) ve ŞANLI (Cemal), *Devletler Hususi Hukuku*, İstanbul, Beta, 16. baskı, 2008.

NOMER (Ergin), *Vatandaşlık Hukuku*, İstanbul, Filiz, 14. Baskı, 2003.

TEKİNALP (Gülören), *Milletlerarası Özel Hukuku*, İstanbul, Arıkan, 2006.

TEKİNALP (Gülören), *Türk Yabancılar Hukuku*, İstanbul, Beta, 8. B.2003.

17. İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku

ÇELİK (Nuri), *İş Hukuku Dersleri*, İstanbul, Beta, 21. Baskı, 2008.

TUNÇOMAĞ (Kenan) ve Tankut Centel, *İş Hukukunun Esasları*, İstanbul, Beta, 5.Baskı, 2008.

EYRENCİ (Öner), Savaş Taşkent ve Devrim Ulucan, *Bireysel İş Hukuku*, İstanbul, Legal Yayıncılık, 3. Baskı, 2006.

NARMANLIOĞLU (Ünal), *İş Hukuku I: Ferdi İş İlişkileri*, İzmir, Dokuzeylül Üniversitesi Yayınları, 1998.

NARMANLIOĞLU (Ünal), *İş Hukuku II: Toplu İş Hukuku*, İzmir, Dokuzeylül Üniversitesi Yayınları, 2001.

TUNCAY (A. Can), *Toplu İş Hukuku: Sendikalar, Toplu İş Sözleşmeleri, Toplu İş Uyuşmazlıkları*, İstanbul, Alfa, 1999.

TUNCAY (A. Can) ve Ömer Ekmekçi, *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, İstanbul, Legal Yayıncılık, 2008.

GÜZEL (Ali), Ali Rıza Okur ve Nurşen Caniklioğlu, *Sosyal Güvenlik Hukuku*, İstanbul, Beta, 11. Baskı, 2008.

18. Avrupa Birliği Hukuku

BOZKURT (Enver), ÖZCAN (Mehmet) ve KÖKTAŞ (Arif), *Avrupa Birliği Hukuku*, Ankara, Asil, 4. Baskı, 2008.

GÜNUĞUR (Haluk), *Avrupa Topluluğu Hukuku*, Ankara, Gazi Kitabevi Yayınları, 2002.

TEKİNALP (Gülören) ve TEKİNALP (Ünal), *Avrupa Birliği Hukuku*, İstanbul, İkinci Baskı, 2000.

19. Avrupa İnsan Hakları Hukuku

ANAYURT (Ömer), *Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2004.

DÖNER (Ayhan), *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2003.

GÖÇER (Mahmut), *Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002.

GÖLCÜKLÜ (Feyyaz) ve GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması*, Ankara, Turhan Kitabevi, 7. Baskı, 2007.

TEZCAN (Durmuş), ERDEM (Mustafa Ruhani) ve SANCAKDAR (Oğuz), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Işığında Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, 2004.

Kaynak Arama.- Hukuk alanında okumak istediğiniz kitap piyasada varsa, yapılması gereken en iyi şey, onu satın almaktır. Ancak kitabı satın almak istemezseniz, onu bir kütüphaneden ödünç alarak da okuyabilirsiniz. Keza, baskısı tükenmiş kitaplar için kütüphanelere başvurmak kaçınılmazdır. Ülkemizde en büyük hukuk kütüphaneleri Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesidir. Bu kütüphanelerde ve başka kütüphanelerde aradığınız kitabın bulunup bulunmadığını öğrenmek için önce “kaynak araması (*sources search, book search*)” yapmak gerekmektedir. Kaynak taraması yapmanın çeşitli usûlleri vardır. İlk usûl kütüphaneye giderek çekmecelerden (kataloglardan) kaynak taraması yapmaktır. İkinci usûl bilgisayarla kaynak taraması yapmaktır. Bu usûlde kaynak taramayı yapmak için çoğunlukla kütüphaneye de gitmeye gerek yoktur. Aşağıdaki kütüphanelerde internet aracılığıyla kaynak taraması yapılabilir:

Millî Kütüphane: <http://www.mkutup.gov.tr>

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi: <http://www.tbmm.gov.tr>

Danıştay Başkanlığı Kütüphanesi: <http://www.danistay.gov.tr>
 Ankara Üniv. Hukuk ve SBF Kütüphaneleri: <http://elibs.ankara.edu.tr>
 İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi:
http://www.istanbul.edu.tr/hukuk/kitap_arama.htm
 Gazi Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: <http://bliss.gazi.edu.tr>
 Koç Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: <http://www1.ku.edu.tr/main/library/>
 Bilkent Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: <http://bliss.bilkent.edu.tr>
 Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: <http://kybele.anadolu.edu.tr>
 Bilkent Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: <http://kybele.uludag.edu.tr>

Piyasada bulunan kitaplar bakımından www.seckin.com.tr, www.turhankitabevi.com.tr veya www.hukukmarket.com adreslerinden kaynak taraması yapılabilmekte ve bulunursa sipariş edilebilmektedir. İngilizce kitaplar konusunda tarama ve sipariş işleri www.amazon.com; Fransızca kitaplar konusunda www.amazon.fr adreslerinden yapılabilir. İnternet üzerinde bilinen arama motorlarıyla da kaynak taraması yapılabilir.

HUKUKLA İLGİLİ BAZI İNTERNET SİTELERİ:

Anayasa Mahkemesi: www.anayasa.gov.tr
Yargıtay: www.yargitay.gov.tr
Danıştay: www.danistay.gov.tr
Askerî Yüksek İdare Mahkemesi: www.msb.gov.tr/prgs/ayim/
Adalet Bakanlığı: www.adalet.gov.tr
Türkiye Barolar Birliği: www.barobirlik.org.tr
TBMM: <http://www.tbmm.gov.tr>
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: <http://www.echr.coe.int>
Türk Anayasa Hukuku Sitesi: <http://www.anayasa.gen.tr>
Türk İdare Hukuku Sitesi: <http://www.idare.gen.tr>
Kazancı Yayınları: <http://www.kazanci.com.tr>
Lebib Yalkın Yayınları: <http://www.mevbank.com>
Seçkin Yayınevi: <http://www.seckin.com.tr>

Diğer Genel Hukuk Siteleri:

<http://www.turkhukuksitesi.com>
<http://www.idealhukuk.com>
<http://www.hukuki.net>
<http://www.abchukuk.com>
<http://www.hukuk.gen.tr>
<http://www.hukukrehberi.net>
<http://www.adalet.org>

■

Bölüm 2

TOPLUMSAL DÜZEN KURALLARI*

PLAN

I. Hukuk Kuralları

II. Din Kuralları

III. Ahlâk Kuralları

IV. Örf ve Adet Kuralları

- Toplumsal Düzen Kuralları Arasında Karşılaştırma

- Toplumsal Düzen Kurallarının Ortak Fonksiyonu

Toplum hayatının sürebilmesi için düzen gerekir. Bu düzen, insanların birtakım kurallara uymalarıyla sağlanır. Bu kurallar, hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kuralları gibi çok çeşitlidir. Bunların hepsine birden “toplumsal düzen kuralları (*rules of social order*)” denir. Burada hukuk, ahlâk, din ve örf ve âdet kurallarının ne olduğunu kısaca görmekte yarar vardır.

I. HUKUK KURALLARI

“Hukuk (*law*)” çok çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Ancak hukukun en basit ve doğru tanımı şudur:

TANIM: *Hukuk*, hukuk kurallarının bir araya gelmesinden oluşmuş bir düzendir.

Ancak hukuku bu şekilde tanımlamakla iş bitmiyor. Zira hukuk bu şekilde tanımlanırsa, arkasından ikinci bir soru gelir:

* Bu bölüm Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, Bursa, Ekin Kitabevi, 5. Baskı, 2008, s.21-51’den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi ve kaynaklar için oraya bakınız.

Peki ama bu “hukuk kuralları (*rules of law, legal rules*)” dediğiniz şey nedir? Hukuk kuralları şu şekilde tanımlanabilir:

TANIM: *Hukuk kuralları*, devletin yetkili organları tarafından konulan ve insan davranışlarını düzenleyen ve cebir ile müeyyidelenirilmiş emir ve yasaklardır.

Öncelikle hatırlatalım ki, hukuk kuralı dediğimiz şey, dilbilgisi bakımından sözle veya yazı ile ifade edilen bir cümledir. Yukarıdaki tanıma göre bir cümlenin, hukuk kuralı olabilmesi için şu dört şartı yerine getirmesi gerekir:

1. Bir kere, *bir cümlenin hukuk kuralı olabilmesi için bir emir veya yasak içermesi gerekir*. Bir “emir (*order, commandment*)” ve “yasak (*prohibition*)” içermeyen cümleler ve önermeler, hukuk kuralı olamaz. Örneğin, “bugün hava güzel”, “yarın yağmur yağacak”, “şu ağacın yaprakları yeşildir” önermeleri hukuk kuralı olamaz. Çünkü bunlar bir emir veya yasak içermemektedir. Buna karşılık “sınıfta sigara içmek yasaktır”; “ışıkları söndürünüz”; “muhtaç durumda olan babana yardım et” gibi cümleler birer hukuk kuralı olabilir. Zira bunlarda birer emir veya yasak vardır. Hukuk kurallarının bir emir veya yasak içermelerine, bir olması gerekeni ifade etmelerine “**normatiflik** (*normativity*)” denir.

2. İkinci olarak, *söz konusu emir veya yasağın bir hukuk kuralı olabilmesi için, bir insan davranışı düzenlemeye yönelik olması gerekir*. Yani hukuk kurallarının “**konusu** (*subject-matter*)”, insan davranışlarıdır. Diğer bir ifadeyle, hukuk kurallarının “**muhatapı** (*addressee*)” daima insanlardır. Buna göre, insan dışı varlıkların davranışlarını düzenlemeye yönelik olan emir ve yasaklar hukuk kuralı olamaz. Örneğin bir insanı süsüp öldüren öküzün öldürülmesini emreden bir kural hukuk kuralı değildir. Keza, güneşin her sabah saat beşte doğması yönünde verilen bir emir de hukuk kuralı olamaz.

3. Üçüncü olarak, bir insan davranışını düzenlemeye yönelik olan emir ve yasağın hukuk kuralı olabilmesi için, *söz konu-*

su emir ve yasağın, herhangi bir kişi tarafından değil, *devletin yetkili organları tarafından konulması gerekir*. Yani, hukuk kurallarının “**koyucusu** (*maker, institutor*)”, devletin yetkili organlarıdır. Örneğin Türkiye’de kanun şeklindeki emir ve yasakları koymaya Türkiye Büyük Millet Meclisi; tüzük şeklindeki emir ve yasakları koymaya Bakanlar Kurulu, yönetmelik şeklindeki emir ve yasakları koymaya bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri yetkilidir.

4. Dördüncü olarak, devletin yetkili organları tarafından konulmuş olan ve insan davranışlarını düzenlemeye yönelik olan emir ve yasakların hukuk kuralı olabilmesi için *cebiri müeyyidelenirilmiş olmaları gerekir*. Yani, söz konusu emir ve yasağa muhatabı olan kişi uymazsa, bu kişiye karşı bir müeyyide uygulanmalıdır. “**Müeyyide** (yaptırım, *sanction*)” hukuk kuralının ihlaline tepki olarak gösterilen, hukuk düzeni tarafından öngörülen ve devlet tarafından uygulanan bir cebirdir. Bu “**cebir** (*coercion*)”, kişinin hayatına (örneğin ölüm cezası), hürriyetine (örneğin hapis cezası), mal varlığına (örneğin para cezası, tazminata mahkûmiyet, vs.) verilen bir zarar şeklinde ortaya çıkar. Hukuk kuralına uymayan kişi, idam edilir; hapse atılır; para cezasına mahkûm edilir; tazminat ödemek zorunda kalır. Bu gibi müeyyidelerle karşılaşmak istemeyen kişiler de hukuk kurallarına uyarlar. Böylece toplumsal düzen sağlanmış olur.

Sonuç olarak, hukuk kurallarının normatif nitelikte oldukları, yani emir ve yasak içerdiklerini; insan davranışlarını düzenlemeye yönelik olduklarını, devletin yetkili organları tarafından konulduklarını ve “cebrî (*coercive*)” müeyyideyle donatıldıklarını söyleyebiliriz.

II. DİN KURALLARI

Bir toplumda düzeni sağlayan kurallardan ikincisi din kurallarıdır. “Din kuralları (*religious rules*)”nın tanımı üzerinde

görüş birliği olmamakla birlikte, din kurallarını kısaca şu şekilde tanımlayabiliriz:

TANIM: *Din kuralları*, ilâhî irade tarafından konulduğuna inanılan ve insan davranışlarını düzenleyen, ölünce öbür dünyada cehennem azabı çekileceği korkusuyla müeyyidelendirilen emir ve yasaklardır.

Bu tanıma göre din kurallarının şu dört özelliği vardır:

1. Din kuralları da özü itibarıyla hukuk kuralları gibi emir ve yasak içermektedir. Örneğin “namaz kıl”, “oruç tut”, “zina yapma”, “yakınlarına yardım et” gibi. Bu açıdan hukuk kuralları ile din kuralları arasında bir fark yoktur. Her iki tür kural da **normatif** niteliktedir.

2. Din kuralları da hukuk kuralları gibi insan davranışlarını düzenlemeye yöneliktir. Yani din kurallarının **konusunu**, insan davranışları oluşturur. Hayvanların veya cansız varlıkların davranışlarını düzenlemeye yönelik bir din kuralı yoktur. Namaz kılacak, oruç tutacak varlıklar insanlardır. Dolayısıyla din kurallarının muhatabı ile hukuk kuralları **muhatabı** aynıdır; bu da insanlardır.

3. Din kurallarının **koyucusunun** genel olarak “ilâhî irade” olduğunu söyleyebiliriz. Şüphesiz, bu ilâhî iradenin kim ya da ne olduğu ve keza bu ilâhî iradenin insanlara nasıl ulaştığı dinden dine farklılık gösterir. Keza, ateistlere göre böyle bir ilâhî irade de yoktur. Böyle bir iradenin var olup olmadığını veya varsa bunun ne veya kim olduğunu araştırmak ne bilimin, ne de hukukun işidir. Ancak ortada vakıa vardır ki, binlerce yıldır; insanların ezici çoğunluğu bir ilâhî varlığın olduğuna ve onun tarafından konulmuş bulunan kuralların bulunduğuna inanmakta ve bu kurallara şu ya da bu oranda uymaktadırlar.

4. Din kurallarının **müeyyidesi**, ölünce öbür dünyada cehennem azabı çekme korkusudur. Müminler, bu dünyada işleyecekleri günahların (yani din kurallarını ihlâl etmelerinin) cezasını öbür dünyada çekeceklerine inanırlar ve bundan dolayı da

korkarlar ve günah işlememeye ve dolayısıyla din kurallarına uymaya çalışırlar. Gerçekten öbür dünyanın var olup olmadığı ve insanların din kurallarına uymazlarsa öbür dünyada yapıp yapmayacakları bizi ilgilendirmez. Bilim bunun ne varlığını ne de yokluğunu ispat edebilir. Ancak, birçok insanın, öbür dünyada cehenneme gitmekten dolayı şiddetle korktukları bilinen, gözlemlenen bir vakiadır. Cehennem azabı belki öbür dünyada çekilir; ama cehennem azabı “korkusu” bu dünyada çekilmektedir. İşte bu dünyada çekilen bu “korku”, kanımızca, din kurallarının müeyyidesidir. İnsanların önemli bir kısmı sırf bu korku yüzünden, din kurallarına uymakta, örneğin namaz kılmakta, zekât vermekte, hacca gitmekte, hırsızlık yapmamakta, adam öldürmemektedir.

Hukuk-Din İlişkisi (*Relation between law and religion*).

Hukuk kuralları ile din kuralları arasında çakışma da, çatışma da olabilir. Bazı davranış kuralları hem din, hem de hukuk tarafından emredilir. Örneğin hırsızlık yapmak hem din, hem de hukuk tarafından yasaklanmıştır. Bazı din kuralları ise hukuk kurallarıyla ilgisizdir. Örneğin hukuk namaz kılmaya, oruç tutmaya karışmaz. Ancak bazı durumlarda din kuralları ile hukuk kuralları arasında çatışma olabilir. Dinen yapılması gereken veya yapılmasına izin verilen bir şeyin yapılmasını hukuk yasaklayabilir. Örneğin İslam dinine göre birden fazla kadınla evlenmek mümkün iken, Türk hukuk düzeni bunu yasaklamıştır. Keza, hukukumuzda resmî nikah yapılmadan dinî nikah yapılması da yasaktır. Nihayet belirtelim ki, normalde din kuralı olan bir kural, kendisine bu dünyada gerçekleşen cebrî bir müeyyide bağlanırsa, aynı zamanda hukuk kuralı hâline de gelebilir. Örneğin bir ülkede oruç tutmayanlara para cezası veya hapis cezası verilirse, artık oruç tutma kuralı, sadece bir din kuralı değil, aynı zamanda hukuk kuralı hâline de gelmiş olur.

III. AHLÂK KURALLARI

Bir toplumda düzeni sağlayan kurallardan üçüncüsü ahlâk kurallarıdır. “Ahlâk kuralları (*moral rules*)”nı kısaca şu şekilde tanımlayabiliriz:

TANIM: *Ahlâk kuralları*, kişinin kendi vicdanı tarafından konulan ve yine kişinin kendi davranışlarını düzenleyen ve vicdan azabı ile müeyyidelenirilmiş emir ve yasaklardır.

Bu tanıma göre ahlâk kurallarının şu dört özelliği vardır:

1. Ahlâk kuralları da özü itibarıyla hukuk ve din kuralları gibi emir ve yasak içermektedir. Örneğin “yaşlılara yardım et”, “otobüste hamilelere yer ver” gibi. Bu açıdan hukuk kuralları ile ahlâk kuralları arasında bir fark yoktur. Her iki tür kural da **normatiflik** özelliğine sahiptir.

2. Ahlâk kuralları da hukuk kuralları gibi insan davranışlarını düzenlemeye yöneliktir. Yani ahlâk kurallarının **konusu**, insan davranışlarıdır. Diğer bir ifadeyle, ahlâk kurallarının da **muhatabı** insanlardır.

3. Ahlâk kurallarının **koyucusu**, insanın kendi vicdanıdır. Yani ahlâk kurallarının muhatabı ile koyucusu aynı kişidir. Ahlâk kuralı, kişinin kendi davranışını yönlendirmek amacıyla yine kendisi tarafından konulan bir kuraldır. Bu bakımından ahlâk kuralları ile hukuk kuralları arasında farklılık vardır. Hukuk kurallarının koyucusu, koyan kişinin dışındaki bir başka kişidir. Keza ahlâk kuralları bu bakımdan biraz sonra göreceğimiz örf ve âdet kurallarından da farklılaşır. Örf ve âdet kurallarının koyucusu, insanın kendisi dışındaki insanlardır.

4. Ahlâk kurallarının **müeyyidesi**, vicdan azabıdır. Kendi koyduğu ahlâk kuralına uymayan kişi, bundan dolayı daha sonra üzülür, “vicdan azabı (*compunction, qualms of conscience*)” çeker. Bu duruma bir daha düşmemek için de kendi koyduğu ahlâk kurallarına uyar.

Ahlâk kurallarının bu özelliklerini bir örnek üzerinde açıklayalım: Varsayalım ki, öğrenci A, belediye otobüsünde bir koltukta oturmaktadır. Otobüse yaşlı, zorla ayakta duran bir adam binmiştir. Bu adamı gören öğrenci A, içinden gelen sese uyarak derhal kalkmış ve yerini bu kişiye vermiştir. Burada bir ahlâk kuralının uygulaması vardır. Buna karşılık aynı durumda olan öğrenci B, yaşlı adama aslında yer vermek istememiş, ancak otobüsteki insanların kendisini ayıplayıcı bakışlarından çekinerek yerini vermiştir. Bu örnekte, bir ahlâk kuralının değil, bir örf ve âdet kuralının uygulaması vardır. Zira burada öğrenci B'nin yerini yaşlı adama vermesine, içinden gelen ses değil, çevredeki insanların ayıplayıcı bakışları sebep olmuştur. Aynı durumda bulunan ve çevrenin de tepkisiyle karşılaşmayan öğrenci C ise, yaşlı adama yerini vermemiştir. Yaşlı adam öğrenci C'nin koltuğunun yanında ayakta dikili kalmış ve öğrenci C'ye yalvaran bakışlarla bakmıştır. Ayakta duran yaşlı adam yolda giderken fenalaşmış ve kalp krizi geçirerek otobüste C'nin koltuğunun dibinde ölmüştür. Bu olayı yaşayan öğrenci C, bu olaydan çok etkilenmiş, üzüntü duymuş, geceleyin yatağına yatığında uyuyamamış, vicdanı sızlamıştır. İşte öğrenci C'nin duyduğu bu vicdan azabı, ahlâk kuralına uymamanın müeyyidesidir. Bu müeyyideyle yüz yüze kalan öğrenci C, bir daha her zaman otobüste yaşlılara yerini vermiştir.

Hukuk-Ahlâk İlişkisi (*Relation between law and moral*).- Genellikle hukuk kuralları ile ahlâk kuralları arasında örtüşme vardır. Ahlâkın emrettiğini çoğunlukla hukuk da emreder. Örneğin eşlerin birbirine sadık kalması, hem ahlâkın, hem de hukukun emridir. Ancak, ahlâkın her emrettiği şeyi hukukun emrettiği, müeyyideye bağladığı söylenemez. Örneğin “yaşlılara yardım et” bir ahlâk kuralıdır; ama genel olarak bir hukuk kuralı değildir. Bu anlamda bazen hukukun “minimum ahlâk” olduğu söylenir. Ancak hukuk ile ahlâk arasında tam bir örtüşme yoktur. Ahlâk ile ilgisiz yığınla hukuk kuralı vardır. Genellikle usûl hukuku kurallarının (örneğin ağır ceza mahkemesinin üç hâ-

kimden oluşmasının, idarî yargıda dava açma süresinin 60 gün olmasının) ahlâkla bir ilgisi yoktur.

IV. ÖRF VE ÂDET KURALLARI

Bir toplumda düzeni sağlayan kurallardan dördüncüsü örf ve âdet kurallarıdır. “Örf ve âdet kuralları (*customary rules*)”nı kısaca şu şekilde tanımlayabiliriz:

TANIM: Örf ve âdet kuralları, kişinin içinde bulunduğu belirli bir toplumsal çevre tarafından konulan ve insan davranışlarını düzenleyen ve uyarma, kınama, dışlama, linç gibi çok değişik müeyyideleri olabilen emir ve yasaklardır.

Bu tanıma göre örf ve âdet kurallarının şu dört özelliği vardır:

1. Örf ve âdet kuralları da özü itibarıyla hukuk, din ve ahlâk kuralları gibi emir ve yasak içermektedir. Örneğin “kapalı mekanlarda karşılaştığın insanlara selam ver”, “bayramlarda akrabalarını ziyaret et”, “namusunu koru”, “babanın katilini öldür (babanın kanı yerde kalsın!)” gibi. Bu açıdan hukuk kuralları ile örf ve âdet kuralları arasında bir fark yoktur. Her iki tür kural da **normatif** niteliktedir.

2. Örf ve âdet kuralları da hukuk kuralları gibi insan davranışlarını düzenlemeye yöneliktir. Yani örf ve âdet kurallarının **muhatabı** insanlardır.

3. Örf ve âdet kurallarının **koyucusu**, belirli bir toplumsal çevredir. Örf ve âdet kuralları belirli bir toplumsal çevrede uzunca bir zaman boyunca sürekli olarak tekrarlanan davranış kurallarının bağlayıcı olduğu düşüncesinin ortaya çıkmasıyla oluşmaktadırlar. Yani belirli bir yerdeki insanlar eski zamanlardan beri, belirli bir konuda sürekli olarak hep aynı şekilde davranmakta ve diğer insanlardan da aynı şekilde davranmalarını istemektedirler. Dolayısıyla hukuk kuralları devletin yetkili organları tarafından yaratılırken, örf ve âdet kuralları, toplumun kendisi tarafından yaratılmaktadır. Şüphesiz örf ve âdet kuralla-

rını yaratan toplum veya daha doğru bir ifadeyle “toplumsal çevre” çok farklıdır. Bazen tüm ülke düzeyinde geçerli örf ve âdetler söz konusu olduğunda bu örf ve âdet kuralını yaratan toplumsal çevre tüm ülke vatandaşlarıdır. Ancak örf ve âdet çoğunlukla ülke düzeyinde değil, bölgesel düzeydedir. Bu durumda o örf ve âdetin koyucusu, o bölge halkıdır. Örneğin ülkemizin belirli bölgelerinde kan davası örfü vardır. Yani “yakınını öldürenin yakınını sen de öldür” kuralı uygulanmaktadır. Bu kural muhtemelen şu şekilde ortaya çıkmıştır. Çok çok eski bir zamanda, bir kişi diğerini öldürmüştür. Öldürülen kişinin yakını da öldüreni veya öldürenin yakını öldürmüştür. Bu davranış o çevrede tasvip görmüş ve benzer olaylarda aynı şey yapılmaya başlanmıştır. Bu uygulamada yüzlerce yıl sürmüştür. Burada “yakınını öldürenin yakınını sen de öldür” şeklindeki örf ve âdet kuralının koyucusu o bölgede yüzlerce yıl boyunca yaşamış ve bu kuralı uygulamış veya bu kuralı tasvip etmiş olan insanlardır.

4. Örf ve âdet kurallarının müeyyidesi, ayıplama, kınama, dışlama, dövme ve hatta öldürme (linç) gibi değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır. Örf ve âdet kuralları bu müeyyideleri itibarıyla teamüller, âdetler ve örfler olmak üzere üç kategoriye ayrılabilirler:

“**Teamüller** (*usages*)”, ihlalleri halinde ayıplama, “kınama (*reproach, reprobation*)” gibi hafif müeyyideleri olan örf ve âdet kurallarıdır. “**Âdetler** (*habits*)”, çiğnenmeleri durumunda dışlama, “gruptan atma (*exclusion*)” gibi orta şiddette müeyyideleri olan örf ve âdet kurallarıdır. “**Örfler** (*customs*)” ise çiğnenmeleri halinde kişinin fizikî bütünlüğüne zarar verilmesi ve hatta öldürülmesi gibi çok daha ağır müeyyideleri olan örf ve âdet kurallarıdır.

Diğer bir ifadeyle *teamüller* genelde daha az önemli davranış kurallarıdır. Çiğnenmeleriyle toplumsal grup varlığını teh-

likede görmez. Sadece çiğneyen kişi kınanır¹. *Âdetler* teamül-
lere nazaran daha önemlidir. Âdetleri çiğneyen kişi kendisini
gruba bağlayan bağı yok saymıştır. Bu nedenle bu durumdaki
kişi o gruptan dışlanarak grubun varlığı korunur. *Örfleri* çiğ-
neyen kişi ise toplumsal grubu temelinden sarsmıştır. Sadece
kendisini o gruba bağlayan bağı değil, tüm grup içi bağları teh-
likeye düşürmüştür. O nedenle örfü ihlal eden kişi sadece grup-
tan atılmakla kalmaz; aynı zamanda “linç (*lynch*)” gibi “*cebrî*
(*coercive*)” bir müeyyideye de maruz kalır. Yani onun maddî ve
manevî varlığına veya hayatına bir zarar da verilir. Böylece
grup içinde bozulan düzen tekrar tesis edilir.

*Teamül ve âdetler ile hukuk kurallarının müeyyideleri ara-
sındaki fark açıktır.* Teamül ve âdetlerin müeyyideleri (kınama,
dışlama vb.) *cebrî* nitelikte değildir. Hukuk kurallarının müey-
yidesi ise her zaman *cebrî* niteliktedir. Daha önce de belirtildiği
gibi, *cebir* kişinin maddî ve manevî varlığına verilen bir zarar,
kişinin özgürlüğünün kısıtlanması veya yaşamına son verilmesi
gibi istenmeyen bir durumdur. *Ancak müeyyide bakımından
örfler ile hukuk kuralları arasında pek bir fark yoktur; her
ikisinin müeyyidesi de cebrî niteliktedir.* Bunların müeyyide-
leri arasındaki fark, müeyyidenin içeriğine yönelik değil, örgüt-
leniş şekline ilişkindir. Hukuk kurallarının ihlali halinde müey-
yide olarak gösterilecek *cebir* önceden kurumsallaştırılmış ve
merkezleştirilmiştir. *Cebir* uygulamaya sadece devlet yetkilidir.
Oysa *örflerin* ihlaline tepki olarak gösterilecek *cebir* örgütlü ve

1. Burada haklı olarak teamüller ile “görgü kuralları (*rules of good man-
ners*)” arasında ne fark olduğu sorulabilir. Kanımca, görgü kuralları da
örf ve âdet kuralları kategorisine dahil edilebilir. Görgü kuralları tea-
müllerin de altında en hafif müeyyideli örf ve âdet kuralları olarak nite-
lendirilebilir. Ama görgü kuralları yukarıdaki tanımla teamüller ile
karışmaz. Çünkü görgü kurallarının ihlali halinde gösterilen tepki, tea-
müllerinkine oranla çok daha hafiftir. Görgü kurallarına uymayan kişi
kınanmaz. Sadece bu kurallara uymayan davranışın pek de güzel olma-
dığı düşünülür. Teamüller yine de bir toplumsal grubu oluşturan birey-
leri birbirine bağlayan bağlarla ilgilidir. Görgü kuralları ise, tabiri caiz-
se, bu bağların süsüdürler (Bkz. Sadri Maksudi Arsal, *Hukukun Umumi
Esasları*, Ankara, Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı, 1937, s.43).

merkezî değildir. Cebir uygulamaya ilgili toplumsal grubun bazı üyeleri, isteyen üyeleri veya grup tarafından görevlendirilen üyeleri yetkilidir. Burada bir merkezîleşme ve kurumlaşma söz konusu değildir. Ayrıca hukuk kurallarının ihlaline tepki olarak gösterilen cebir, hukuka uygundur, bir haksız fiil yahut bir suç oluşturmaz. Buna karşılık alelâde örflerin ihlaline tepki olarak gösterilen cebir çoğunlukla hukuk düzenine aykırıdır ve bir haksız fiil veya suç oluşturur.

Hukuk-Örf ve Âdet İlişkisi (*Relation between law and customs*).- Hukukla örf ve âdet arasında bazen örtüşme, bazen de çatışma vardır. Bazı durumlarda aynı davranış kuralı hem örf ve âdet, hem de hukuk tarafından emredilebilir. Hatta ileride göreceğimiz gibi hukuk, bazen örf ve âdet kurallarına gönderme yapmak ve bu şekilde örf ve âdet hukukun kaynağı hâline gelebilmektedir. Ancak bazen hukuk ile örf ve âdet çatışabilmektedir. Örf ve âdetin emrettiği davranış kuralını hukuk, şiddetle yasaklamaktadır. Örneğin “kan davası (*vendetta*)” bir örf ve âdet kuralıdır. Ama hukukumuz bunu yasaklamış ve en ağır bir şekilde cezalandırmıştır.

- TOPLUMSAL DÜZEN KURALLARI ARASINDA KARŞILAŞTIRMA

Hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kuralları arasında benzerlikler ve farklılıklar vardır.

1. Bir kere bu kuralların hepsi (hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kuralları) **normatif** niteliktedir; yani bunların hepsi bir şeyi emretmekte veya yasaklamaktadır.

2. İkinci olarak bu kuralların hepsinin (hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kurallarının) emrettiği veya yasakladığı şey bir insan davranışdır. Diğer bir ifadeyle, toplumsal düzen kurallarının **konusu** insan davranışlarıdır. Yani hukuk kuralları da, din kuralları da, ahlâk kuralları da, örf ve âdet kuralları da, insan dav-

ranışlarını düzenlemektedir. Dolayısıyla toplumsal düzen kurallarının **muhatabı** insanlardır.

3. Hukuk kurallarının koyucusu, devletin yetkili organları veya daha gerçekçi bir ifadeyle bu organlarda görev yapan insanlardır. Din kurallarının ise ilâhî irade tarafından konulduğuna inanılır. Ahlâk kuralları ise insanın kendi vicdanı tarafından konulur. Örf ve âdet kurallarının koyucusu ise belirli bir toplumsal çevredeki insanlardır.

4. Tüm toplumsal davranış kuralları müeyyidelenmiştir. Ancak bunların müeyyideleri arasında önemli farklılıklar vardır. Hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kuralları arasında müeyyide farkı vardır. Hukuk kurallarının müeyyidesi cebrî niteliktedir. Din kurallarının bu dünyada gerçekleşen cebrî bir müeyyidesi yoktur. Ancak inanan insanlar bu kuralları ihlâl ederlerse yarın ölünce öbür dünyada cehennem azabı çekeceklerinden dolayı korkmaktadırlar. Din kurallarının bu dünyadaki müeyyidesi işte bu korkudan ibarettir. Ahlâk kurallarının müeyyidesi ise kişinin kendi içinde bulunur; bu da vicdan azabıdır. Örf ve âdet kurallarının ise ayıplama, kınama, gruptan atma gibi çeşitli müeyyideleri vardır. “Linç (*lynch*)” cezasında görüldüğü gibi bazı örflerin müeyyidesi cebrî nitelikte olabilir.

Hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kurallarının benzerlik ve farklılıklarını şema hâlinde şu şekilde gösterebiliriz.

Tablo 2-1: Toplumsal Düzen Kuralları Arasında Karşılaştırma

	HUKUK KURALLARI	DİN KURALLARI	AHLÂK KURALLARI	ÖRF VE ÂDET KURALLARI
Normatiflik	Var	Var	Var	Var
Muhatabı	İnsanlar	İnsanlar	İnsanın Kendisi	İnsanlar
Koyucusu	Devlet	İlâhî İrade	İnsanın Kendisi	Toplum
Müeyyide	Cebrî Nitelikte	Cehennem Azabı Çekme Korkusu	Vicdan Azabı	Ayıplama, Kınama, Dışlama, Dövme, Linç, vs

- TOPLUMSAL DÜZEN KURALLARININ ORTAK FONKSİYONU

Toplumsal düzen kuralları yukarıda görüldüğü gibi çok çeşitlidir: Hukuk, din, ahlâk, örf ve âdet kuralları gibi. Toplumsal düzen hiçbir zaman bu kurallardan sadece biriyle sağlanamaz. Ne tek başına hukuk, ne tek başına din, ne tek başına ahlâk, ne de tek başına örf ve âdet kuralları insanlar arasındaki düzeni sağlamaya yeterlidir. Keza, din, ahlâk, örf ve âdet kuralları olmaksızın hukuk kuralları düzeni sağlamakta yetersiz kalır. İnsanlar, Tanrı'dan korkmasaydılar, vicdanları sızlamasaydı, diğer insanlar karşısında küçük düşmekten utanmasaydılar, toplumun kınamasından, dışlamasından çekinmeseydiler, hukuk kuralları ne kadar ağır müeyyideler öngörürse öngörsün tek başlarına toplumsal düzeni sağlamakta başarısız kalırlardı.

İnsanların pek azı adam öldürmüştür. “Neden şimdiye kadar adam öldürmedim” sorusunu kendimize bir soralım. Bu sorunun cevabı her halde “Türk Ceza Kanununun öngördüğü ömür boyu hapis cezasından korktuğum için” değildir. İnsanların büyük bir çoğunluğu suç işlemiyor; çünkü Tanrı'dan korkuyorlar; çünkü kendi vicdanlarından korkuyorlar; çünkü çevreleri tarafından kınanmaktan korkuyorlar, vs. Bununla birlikte hukuk kuralları olmaksızın, diğer toplumsal düzen kuralları, bir arada olsalar dahi düzeni sağlayamazlar. Çünkü Tanrı'dan korkmayan, vicdanı sızlamayan, çevresini de pek önemsemeyen insanlar istisnâ de olsa her zaman çıkacaktır ve bu kişilere karşı din kuralları da, ahlâk kuralları da, örf ve âdet kuralları da yetersiz kalacaktır. Çünkü bir kere, din kurallarının bu dünyada gerçekleşen *cebrî* bir müeyyidesi yoktur. Ahlâk kurallarının müeyyidesi ise vicdan azabıdır ki, kişinin kendi içinde kalır; ne kadar kötülük yaparsa yapsın vicdanı sızlamayacak insanlar da vardır. Nihayet toplumsal düzeni sağlamakta örf ve âdet kurallarının müeyyidesi de yetersiz kalır. Bir kere, bu kuralların önemli bir kısmının müeyyidesi, kınama, ayıplama, dışlama gibi pek hafif müeyyidelerdir. Yukarıda açıkladığımız gibi örflerin *cebrî* nite-

likte müeyyideleri vardır. Ancak bu cebrî müeyyideler bakımından başka problemler ortaya çıkar. Söz konusu müeyyideyi kim, nasıl ve ne ölçüde uygulayacaktır? Bu müeyyideler kurumsallaşmıştır. Dolayısıyla toplumsal düzeni etkili ve kesin bir şekilde sağlamak için hukuk kurallarına ihtiyaç vardır. Ancak tekrarlayalım ki, toplumsal düzenin sadece bu hukuk kuralları tarafından sağlandığını düşünmek abartılı bir düşüncedir. Sonuç olarak toplumsal düzenin, hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kurallarının hepsi sayesinde sağlandığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu kurallar, toplumsal düzeni sağlamak bakımından birbirinin tamamlayıcısıdır. Şüphesiz bazı durumlarda bu kurallar arasında çatışma da olabilir. Ancak bunların arasında çatışma olması, kuraldan çok istisnayı teşkil eder. ■